

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

27 OKTOBER 1971

56e JAARGANG

No. 2821

Milieu

Bijna de gehele wereld maakt zich druk over de milieuverontreiniging, die volgens pessimisten een eind aan de mensheid zal maken. Wie de lectuur hierover enigszins volgt, zal het opvallen, zoals Drs. P. Ressenar onlangs in zijn ESB-rubriek „Prognosties” schreef, dat de uitspraken hierover over het algemeen oncontroleerbaar zijn¹. Het valt echter ook op dat de bestrijding van de milieuverontreiniging op dezelfde manier ter hand wordt genomen als de inflatiebestrijding: we geven elkaar de schuld zonder te beseffen dat wij zelf ook schuldig zijn. De intentie van de automobilist die een asbakje op straat leeggooit is even ernstig als de intentie van de industrieel die via de fabrieksschoorsteen zijn overvloedige elementen in de lucht loost. Dat het resultaat van beide verschillend is, maakt voor het motief van de bestrijding weinig uit, omdat hiervoor in de eerste plaats een mentaliteitsverandering nodig is. Te meer daar wij nog steeds niet bereid zijn een actieve bevolkingspolitiek te voeren, zijn wij genoodzaakt de mensen ervan te doordringen, dat de netheid die zij in eigen huis ten toon spreiden, ook daarbuiten verwezenlijkt moet worden.

De strijd tegen de verontreiniging wordt vaak op twee manieren gevoerd. De eerste manier is die van de wetenschapsman, die vanuit zijn geïsoleerde wereldje allerlei factoren opnoemt waaraan de economie moet voldoen, wil zij een optimaal welzijn bereiken. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het artikel van Prof. W. Beckerman, waarin scherpe kritiek wordt gegeven op het werk van E. J. Mishan². Beckerman maakt duidelijk dat niet van tevoren gesteld kan worden dat economische groei negatieve externe effecten veroorzaakt. Mishan kan hiervan slechts uitgaan door bepaalde veronderstellingen te hanteren. Bovendien kan, schrijft Beckerman, ondanks de door de economische groei veroorzaakte negatieve externe effecten, het maatschappelijke welzijn toch toenemen.

Het lijkt mij onjuist om Beckerman ongelijk te geven. Mishan overdrijft veel, maar heeft hiermee wel bereikt dat de aandacht van de economen voor de negatieve effecten van de groei groter is geworden. Waarin ik

teleurgesteld ben, is dan ook niet dat Mishan misschien onrecht wordt aangedaan, maar dat deze actuele discussie voor de maatschappij zinloos is. Ze draagt niets bij tot de bestrijding van de milieuverontreiniging. Ik vrees dat dergelijke discussies nog gevoerd zouden worden als men wist dat de wereld morgen zou vergaan.

Een ander voorbeeld van de wijze waarop de strijd tegen de milieuverontreiniging wordt gevoerd, is het artikel van T. Kreykamp, medewerker van de werkgroep 2000, waarin de Club van Rome wordt bekritiseerd³. Kreykamp beschrijft de Club van Rome als een groepje a-politieke elitaire deskundigen, die de gevaren, waaraan de wereld wordt blootgesteld, beschrijven in cijfers en grafieken, zonder één woord over de mensen en machten achter dit alles. Kreykamp pleit voor een polarisatie in de discussie over de milieuproblematiek, waaruit duidelijk de economische macht in de westerse wereld blijkt. Tevens geeft hij aan volstrekt geen vertrouwen te hebben in mensen die zich vooral willen bedienen van computers en van systeemanalyse.

Waar Kreykamp echter niet aan denkt is, dat door deze politisering het milieuprobleem moeilijk oplosbaar wordt. Het is niet verstandig hier de nadruk op de maatschappijkritiek, hoe belangrijk deze kritiek ook is, te leggen omdat dit bij voorbaat die grote groep mensen buitensluit en mogelijk bekritiseert, wier medewerking van grote waarde is.

Iedere concrete poging, of die nu komt van links of van rechts, van werkgevers of van werknemers, aan de huidige milieuverontreiniging een eind te maken, dient daarom te worden toegejuicht.

L.H.

¹ Drs. P. Ressenar: *Rampen bedreigen de wereld*, in „ESB”, 15 september 1971, blz. 826.

² W. Beckerman: *Why we need economic growth*, in „Lloyds Bank Review”, oktober 1971, blz. 1-15.

³ T. Kreykamp: *Actie in Rijnmond belangrijker dan Club van Rome*, in „De Nieuwe Linie”, 7 oktober 1971.

Inhoud

Milieu	949
Drs. J. A. M. Heijke: Een wereldhandelscentrum in Rotterdam, een vergissing? ..	950
Drs. R. F. M. Lubbers: Overwinstdeling	951
Prof. Dr. W. J. van de Woestijne: Het conjuncturele aspect van de huidige situatie	952
Drs. Th. P. van Hoorn en Drs. C. A. Koopman: De planning-procedure in een Joegoslavische onderneming met arbeiderszelfbestuur	953
Drs. J. van Est: Welvaart en ecologie	960
Europa-bladwijzer	963
Ingezonden	966
Boekennieuws	967
Mededelingen	968

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit*

Redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

*Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

*Abonnementenprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.*

*Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.*

*Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.*

Een wereldhandelscentrum in Rotterdam, een vergissing?

Rotterdam heeft altijd al een bijzondere neus gehad voor prestige-objecten. Deze dragen echter veelal het hinderlijke kenmerk dat het accent meer op de kosten dan op de baten ligt. Frappante voorbeelden van financiële slokops zijn de Ahoy-hal, C'70 en niet te vergeten de Maasvlakte. Wie denkt dat Rotterdam zich voortaan wat bescheidener zal opstellen komt bedrogen uit. Uit recente berichten in de nationale pers blijkt Nederland wederom te worden geconfronteerd met een staaltje van Rotterdamse hang naar prestige. Na in de eerste ronden te zijn verslagen heeft de Maasstad weer haar zinnen gezet op de vestiging van een wereldhandelscentrum aan de Leuvehaven, in het hart van de city.

Hoewel dit centrum waarschijnlijk door het bedrijfsleven zal worden gefinancierd, doet deze manoeuvre het redelijke denken over twee andere problematieken ernstig tekort. De ene problematiek betreft de optimale vestigingsplaats voor een wereldhandelscentrum, de andere heeft te maken met de optimale stedelijke structuur gezien de toenemende verkeerscongestie in de centra der grote steden.

Wat de vestigingsplaats voor een wereldhandelscentrum betreft is het van belang dat dit centrum gelegen is in de onmiddellijke nabijheid van een knooppunt van internationale vlieglijnen, gemakkelijk bereikbaar is per auto en liefst ook nog per trein. Bovendien is de nabijheid van een stad met internationale recreatieve allure van betekenis. Het is duidelijk dat bijvoorbeeld Schiphol, in de nabijheid van Amsterdam, een aantrekkelijke propositie is, en dit des te meer als de geplande zgn. Schiphollijn wordt gerealiseerd.

Voor de oplossing van de grootstedelijke verkeersproblemen zijn twee parallele, zij het qua richting tegengestelde, ontwikkelingen wenselijk. Beide zijn gericht op een beperking van de verkeerscongestie in de grote steden, die vooral wordt veroorzaakt door de woon-werkverplaatsingen gedurende de ochtend- en avondspitsen. Uitgaande van de huidige niet optimale situatie kan men enerzijds de woonfunctie der centra uitbreiden door er de woongelegenheden te verruimen, anderzijds kunnen de verkeer aantrekkende objecten, zoals bijvoorbeeld kantoren met sterke arbeidsbezetting, uit de centra worden geweerd en bijvoorbeeld aan de periferie worden gevestigd. Tegen deze achtergronden is het neerzetten in de binnenstad van een mensenpakhuis als een wereldhandelscentrum een verschrikking.

Uit bovenstaande overwegingen kan worden geconcludeerd dat de recente Rotterdamse plannen wel op een vergissing zullen berusten. Er is misschien slechts bedoeld een immens bejaardentehuis te stichten zodat de woonfunctie van de binnenstad wat wordt versterkt en de woon-werkspits niet te zeer wordt belast.

J. A. M. Heijke

Overwinst- deling

In een rede voor het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond heeft minister Langman verband gelegd tussen winstdeling, loonmatiging en de tekortschietende besparingen. Hiermee lijkt een oude koe uit de sloot te zijn gehaald. Wanneer zomaar een VVD-minister deze gedachte weer naar voren brengt, zou men nog kunnen denken aan een politiek 'vuurpijlje, aangestoken door het partijbestuur om te demonstreren dat de VVD echt geen rechtse partij mag worden genoemd. Waar deze minister, door zijn opstelling in het verleden en door zijn betoog in Tilburg, bewijst een zorgvuldig analyserend econoom te zijn, heeft het wellicht toch enige zin de gedane propositie au serieux te nemen.

Dat aan werknemers toegekende winstdeling, welke als vermogen in het bedrijf gehouden wordt, theoretisch zou leiden tot een betere spreiding van het vermogen en tot een nieuwe bron voor bedrijfsfinanciering, zijn vanzelfsprekende voordelen. Laat ons echter de mogelijke problemen nagaan. Eén daarvan is, dat winstdeling toch hoe dan ook een kostenfactor is en zich daarom weinig onderscheidt van andere kostprijsverhogende factoren. Aan de beantwoording van deze vraag zit een formeel aspect, zoals men zich ook kan afvragen of vennootschapsbelasting of een naar de winst vastgestelde directietantiëme een kostprijsfactor vormt, en een materieel aspect: of dergelijke regelingen al of niet invloed hebben op de prijscalculatie. Het komt mij voor, dat de vorm van een eventuele regeling bepalend zal zijn voor de

beantwoording van deze vragen. Indien een eventuele regeling zal samenhangen met de overwinst lijkt de kans, haar buiten de kostprijscalculatie te houden, groter. Dit nu is een, in het kader van de loon- en prijs-spiraal, essentiële voorwaarde.

Een andere vraag is, of de werknemers bereid zijn een deel van hun loonsverhoging ter beschikking te stellen van de ondernemingsfinanciering. Het antwoord op deze vraag lijkt eenvoudig. De werknemer zal daartoe uit zichzelf niet bereid zijn. Wil men dit toch bereiken, dan zal men hem moeten dwingen. Deze dwang zal alleen effectief zijn, als er voor de werknemer wat extra's aan verbonden is. Zijn directe, uitgekeerde loon moet op hetzelfde niveau blijven als dat van zijn beroepsgenoten in andere bedrijven en van zijn reeds bereikte absolute welvaart.

De loonmatigende invloed zal beperkt en indirect zijn; zij zal in eerste instantie moeten blijken uit de bereidheid van de vakbonden nominale inkomensverbetering tijdelijk ondergeschikt te maken aan potentiële vermogensverdeling; in tweede instantie zou een dergelijke regeling, gekoppeld als zij zal zijn aan het begrip overwinst, enig maatschappelijk realiteitsbesef ten opzichte van het economische gebeuren met zich kunnen brengen. De winst zelf zal een betekenis gaan krijgen voor hen, die er potentieel van profiteren. Wie niet van winst profiteert, zal er zich niet voor interesseren. Of een dergelijk systeem structureel een bijdrage tot inflatiebestrijding kan leveren en niet alleen

een incidentele afgedwongen bijdrage tot bestedingsbeperking zal zijn, laat zich moeilijk beoordelen. In dit verband is de vraag interessant of inflatie voor een groot deel de economische reflex is op een sociaal conflict. In ieder geval is het opvallend dat een redelijk rendement over geïnvesteerd vermogen alom als noodzakelijk ervaren wordt, doch dat het hiermee toch nauw samenhangende begrip winst door velen ten principale bekritiseerd wordt.

Kan geblokkeerde winstdeling in kwantitatieve zin wel een belangrijke bijdrage leveren aan een andere vermogensverdeling? Het antwoord op deze vraag moet negatief zijn. Winstdeling werkt slechts in die situaties waar overwinst wordt gemaakt. Toch hoeft de in aanvang zeker beperkte kwantitatieve betekenis een invoering niet in de weg te staan. Enerzijds zal de betekenis vooral van psychologische aard zijn, anderzijds kan de bedoeling van zulk een regeling geen andere zijn dan een gedifferentieerd loonpatroon tot stand te brengen, dat zowel recht doet aan het verlangen naar gelijk loon voor gelijke arbeid, als aan het verlangen naar een, naar de economische mogelijkheden per bedrijf gemeten, maximaal aandeel in de toegevoegde waarde.

Naast theoretische aspecten als hierboven globaal aangeduid, is er het vraagstuk van de praktische uitvoering. Het is verleidelijk daarover te zwijgen, doch dit is wellicht al te gemakkelijk. Men zou zich het volgende kunnen voorstellen. Een bedrijfstak die een CAO afsluit, welke een substantiële matiging van de loonkostenstijging inhoudt, komt een winstdelingsregeling overeen, waarvan de essentie is, dat de bedrijven die een rendement over hun eigen vermogen behalen dat hoger ligt dan een bepaalde rentevoet, een deel van de overwinst bestemmen ten behoeve van rentedragende vermogenstitels

Het conjuncturele aspect van de huidige situatie

PROF. DR. W. J. VAN DE WOESTIJNE

Tussen de verkiezingen op 28 april en de indiening van de begroting op 21 september liggen vijf maanden. In die vijf maanden is het gematigde optimisme over de economische toestand omgeslagen in een duidelijk pessimisme. Wordt dit, door het sindsdien bekend worden van feitenmateriaal gerechtvaardigd? En zo niet, is dan ons huidige inzicht te pessimistisch of was misschien onze waardering van begin 1971 te optimistisch?

Nationaal kan dit pessimisme zijn verklaring vinden in het bekend worden van het grote tekort op de begroting van circa 4 miljard gulden en het groeiende tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans. Internationaal moet gewezen worden op de maatregelen die de Verenigde Staten medio augustus namen t.a.v. de dollar en de handelspolitiek. Voor een redelijk beoordelen van de toestand zullen wij beide feitencomplexen, de binnenlandse en de buitenlandse, in hun betrekking tot andere grootheden en verschijnselen, dus relatief moeten stellen.

Overbesteding

Voor het binnenland is dan een goed uitgangspunt

de ontwikkeling van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen en de besteding daarvan over verbruik en investeringen (zie tabel 1). De waargenomen en de ge-

Tabel 1. Netto nationale inkomen in miljarden gulden

1968	1969	1970	1971	1972
84,1	93,7	103,6	115,7	127,9

raamde toename van het netto nationale inkomen is zeer regelmatig. De verschillen in deze jaren zijn namelijk globaal 10, 10, 12 en 12 miljard gulden. Hieruit volgt tevens dat er een regelmatige jaarlijkse groei van ongeveer 10% is.

De bestedingen en de overbesteding, voor zover goed geraamd in de jaren 1970, 1971 en 1972, zien wij in tabel 2. In deze verdeling valt de vrij grote stabili-

Tabel 2. Bestedingen in procenten van het netto nationale inkomen

	1968	1969	1970	1971	1972
Verbruik	78,5	78,1	78,9	79,2	81,0
Investerings in vaste activa	19,5	18,6	19,5	20,4	18,4
Investerings in voorraden	1,3	3,0	3,0	1,4	1,9
Nationale bestedingen	99,3	99,7	101,4	101	101,3

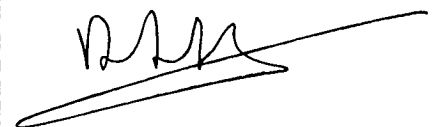
voor hun werknemers. Deze vermogenstitels blijven een vaste periode, bijv. vijf jaar, geblokkeerd en zijn dan, inclusief rente verzilverbaar. Het met deze titels overeenkomende vermogen kan het bedrijf ten behoeve van zijn financiering aanwenden. Het betaalt echter per jaar de rente en na de vaste periode de aflossing aan een door het Rijk op te richten instelling.

Deze instelling heeft met name tot doel de geaccumuleerde rente en aflossing te garanderen. Inkomstenbelasting over deze vermogenstitels en geaccumuleerde rente wordt pas geheven bij verzilvering na vijf jaar. De rechthebbende kan echter ook na vijf jaar zijn titel verder laten groeien; hij stelt dan ook zijn belastingbetaling uit. De overheid kan al naar

gelang zij het spaarelement wil bevorderen, aanvullende bepalingen maken, zoals bij een pas verzilveren na de 65-jarige leeftijd vervalt de IB-claim. De mate waarin dit gebeurt, zal mede bepalend zijn voor de ruimte welke deze rijksinstelling op den duur zal krijgen om zelf actief leningen aan het bedrijfsleven te verschaffen. De bedrijven kunnen trachten het leenvermogen vóór de aflossing voor een deel tot eigen vermogen te laten worden door aan de vermogenstitels een conversierecht te geven, waarbij de overheid ook in deze gevallen belastingvrijdom zou kunnen verlenen.

Het kan niet de bedoeling van een column als deze zijn in details te gaan. Dit schetsplan geeft echter al

aan dat een eventuele regeling de spankracht van het bedrijfsleven te boven gaat; de overheid zelf zou haar eigen rol moeten spelen. De op te schorten IB-claim en het feit dat de overheid een met de helft van deze winstdeling overeenkomend bedrag aan vennootschapsbelasting zal dienen maken haar tot partij. Verder is het bij voorbaat duidelijk dat naast de loonmatiging ook het financieringsvoordeel voor de betrokken bedrijven substantieel ten opzichte van de winstdeling zal moeten zijn.

teit op. Van 1969 op 1970 is het relatief hoge niveau in vaste en vlottende activa als voornaamste oorzaak van de overbesteding in dat jaar te zien, maar bij vergelijking van 1970 met de prognose voor 1972 ligt het zwaartepunt op het verbruik.

Een overbesteding van ongeveer 1½% van het netto nationale inkomen is een hoog bedrag, namelijk ongeveer f. 2 miljard, hetgeen gemiddeld f. 600 per gezin per jaar uitmaakt en kan als zodanig zorgwekkend zijn. Maar wij dienen deze overbesteding o.i. te relateren aan de jaarlijkse groei van het netto nationale inkomen. Deze is, zoals wij zagen, circa 10%. Hieruit volgt, dat wij met onze bestedingen ongeveer 2 maanden vooruit lopen op de groeiende middelen. Zo gezien is voor een terugdringen van de overbesteding geen vermindering van de bestedingen nodig, maar alleen enige temporisatie van de groei van de bestedingen. Is dit volbracht, dan kunnen wij weer in hetzelfde tempo onze bestedingen laten groeien, mits uiteraard geen pogingen worden gedaan om de „achterstand” in te gaan lopen.

Begrotingstekort

Ook bij het fameuze begrotingstekort is relativisering o.i. gewenst. Het is een normaal verschijnsel dat de begrotingen een tekort laten zien. Hierbij moet allereerst de opmerking worden gemaakt, dat de term „begrotingstekort” na 1945 een andere inhoud heeft dan vroeger. Wij splitsen de begroting formeel nog in een „gewone dienst” en een „buitengewone of kapitaaldienst”. De oude en verouderde opvatting was dat de gewone dienst de lopende uitgaven moest bevatten die uit gewone inkomsten, voornamelijk belastingen, gedekt moesten worden. De buitengewone of kapitaaldienst bevatte de investeringen en kon, resp. behoorde, gedekt te worden door leningen op lange termijn.

Hieraan lag de gedachte ten grondslag dat, wanneer de lopende uitgaven door belastingen leidden tot vermindering van de particuliere consumptie en de investeringen op de kapitaalmarkt werden gedekt, de overheid zo neutraal mogelijk zou optreden. Een tekort op de begroting had dan alleen maar betrekking op de gewone dienst en niet, zoals thans op de gewone en kapitaaldienst te zamen. Aangezien thans een deel van de kapitaaluitgaven al jarenlang met belastingmiddelen wordt gefinancierd, hebben onze begrotingen al jarenlang een voordelig saldo in de oude zin van het woord. Omdat evenwel niet alle investeringen uit opbrengsten kunnen geschieden, moet de overheid lenen en hebben wij een structureel begrotingstekort in de moderne zin van het woord.

Tabel 3. Tekorten op de begroting (vermoedelijke uitkomsten) in miljarden guldens

1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
2,1	2,9	2,8	3,0	2,9	3,9 (3,4)	3,2 (2,3)

Al jaren bedraagt het deel van de investeringen dat op de kapitaalmarkt gedekt moet worden, globaal f. 3 miljard. Dit is absoluut gezien een groot bedrag, maar relatief is dit tekort van dezelfde orde van grootte als en zelfs iets minder dan de jaarlijkse toeneming van de begroting. Gezien de uitkomsten van 1967/1970, sprin-

gen 1971 en 1972 er wel wat uit, zelfs als wij rekening houden met de opbrengsten van de wiebeltax (zie de tussen haakjes geplaatste bedragen in tabel 3). Maar wij moeten hier weer niet doen of wij met een explosie te maken hebben. Terwijl wij normaal met de uitgaven een jaar vooruit lopen op de groei van de inkomsten, is dat in 1971 anderhalf jaar geweest.

Hierbij moet men dan nog bedenken dat de feitelijke beslissingen om bepaalde uitgaven te doen op zeer veel punten in het overheidsapparaat worden genomen. Als hier, door welke oorzaak ook, van enig gelijk gericht handelen sprake is, bijv. doordat als gevolg van loonen prijsstijgingen de „werkelijke kosten” tegenvallen, dan is zo'n uitlopen van de uitgaven met 10% boven de ramingen wel verklaarbaar.

Temporiseren

Natuurlijk is het goed de oorzaken van de tegenvallers op te sporen. Dit kan ertoe leiden dat maatregelen worden overwogen om tot een scherper centraal toezicht te komen. Maar zo'n toezicht op zichzelf kost ook geld en zal veelal tot vertragingen in de beslissingen leiden. Wij krijgen nu eenmaal niets voor niets. Als, wat wij voor mogelijk houden, het tekort in 1971 door anti-temporiseren, dus door iets teveel vooruitlopen is ontstaan, dan moet het mogelijk zijn door temporiseren van de groei in enkele jaren de situatie weer in de hand te krijgen.

Wel moet opgemerkt worden dat de uitgavenstijging bij het Rijk conjunctureel op een heel ongelukkig ogenblik komt. Wij bevinden ons namelijk op de top of . . . voorbij de top, van een hausse. Dit betekent dat er grote spanningen op de kapitaalmarkt bestaan. Bovendien is het niet uitgesloten dat ook lagere publiekrechtelijke organen en zowel non-profit organisaties als ondernemingen thans aan verplichtingen met kortlopend krediet voldoen, die naar hun aard met middelen van de kapitaalmarkt moeten worden gedekt. Conjunctureel zou dat ongelukkig zijn, maar het behoort wel bij het klassieke beeld van een hoogconjunctuur in haar laatste fase.

Conclusie: geen hopeloze taak

De conclusie die wij uit het geproduceerde cijfermateriaal trekken is, dat het zowel bij de overbesteding als bij het tekort bij het Rijk in absolute zin om grote bedragen gaat, maar als wij deze tekorten relatief zien, deze ons wel voor een ernstige taak stellen, maar zeker niet voor een hopeloze.

Bij deze vrij optimistische beschouwing is geen rekening gehouden met structurele spanningen. Als wij daarvan mogen afzien dan is de huidige situatie niet veel verschillend van vroegere lichte recessies, die ook in één à twee jaar overwonnen werden.

In een volgend artikel willen wij aan enkele structurele aspecten aandacht geven.

W. J. van de Woestijne

De planning-procedure in een Joegoslavische onderneming met arbeiderszelfbestuur

DRS. TH. P. VAN HOORN

DRS. C. A. KOOPMAN

In mei 1971 bezocht een werkgroep van de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam een Joegoslavische onderneming om een onderzoek in te stellen naar de besluitvorming met betrekking tot planning, inkomensverdeling, financiering, prijsvorming en samenwerking in een onderneming met arbeiderszelfbestuur. In dit artikel beschrijven twee deelnemers van die werkgroep, beiden wetenschappelijk hoofdmedewerker, de planning-procedure in deze onderneming.

In *ESB* is al diverse malen aandacht besteed aan de organisatie van de arbeid in de Joegoslavische onderneming en in de Joegoslavische economie¹. Tot nu toe kwam niet de vraag aan de orde: waar vallen in een bedrijfshuishouding met arbeiderszelfbestuur de essentiële beslissingen? Een werkgroep bestaande uit docenten en studenten van de economische faculteit van de Universiteit van Amsterdam stelde in mei 1971 een onderzoek in naar de besluitvorming in een Joegoslavische onderneming met betrekking tot de planning, de inkomensverdeling, de interne en externe financiering, de interne en externe prijsvorming en de externe samenwerking. De onderneming die voor dit onderzoek werd uitgekozen was het Bassin Bor, gelegen in het moeilijk toegankelijke oostelijke deel van Servië, op ongeveer 30 km afstand van de Bulgaarse grens.

Het is onze bedoeling in dit artikel alleen de besluitvorming met betrekking tot de planning-procedure in Bor te behandelen, doch het lijkt ons wel nodig eerst enige gegevens omtrent het Bassin Bor te vermelden en een korte beschrijving te geven van de organisatiestructuur van deze onderneming.

Enkele gegevens omtrent het Bassin Bor

Het Bassin Bor, dat tot de vijf à zes grootste industrieën van Joegoslavië behoort, heeft ongeveer 11.500 werknemers, verdeeld over drie organisatorische eenheden en is gelegen in het gebied van vier communes. De produktie bestaat uit koper met bijprodukten, goud en zilver, zwavelzuur, kunstmest, silenium en kryoliet. De totale omzet is \$ 170 mln., dat is bijna \$ 15.000 per werknemer. De koperproduktie was in 1970, 75.000 ton en zal in 1971 worden opgevoerd tot 100.000 ton, terwijl de zwavelzuurproduktie thans op 450.000 ton kan worden gesteld.

Volgens gegevens verkregen van Dr. M. J. Broekmeyer bestaat de gemeente Bor uit de stad Bor met 27.200 inwoners en twaalf omringende dorpen met samen 25.780 inwoners. Van de beroepsbevolking zijn 14.255 personen in de industrie werkzaam. Van hen behoort 11% tot de hoog-

geschoolde arbeiders, 35% tot de geschoolden, 14% tot de geoefenden, terwijl 14% ongeschoold arbeider is. Verder behoort 10% tot de beambten van de hoogste vakbekwaamheid, 13% tot de middelbare beambten en 3% tot de groep van lagere beambten. In 1969 waren in het Bassin Bor 426 ingenieurs, 234 economen, 74 juristen en 93 overige specialisten werkzaam.

De voorzitter van de gemeenteraad van Bor, Branko Jovanović, merkte in een vraaggesprek op dat de welvaart van zijn gemeente staat en valt met het Bassin Bor en dat de successen van het Bassin voornamelijk te danken zijn aan het systeem van arbeiderszelfbestuur².

De organisatiestructuur van het Bassin Bor

1. Algemeen

Gezien de organisatorische integratie van de verschillende gemeenschappen is het Bassin te zien als een soort concern dat naar buiten als een eenheid optreedt.

De werkwijze van het Bassin en van de onderdelen waarin dit uiteenvalt, wordt geregeld in het „Statuut van het Mijnbouw- en Smelterijbassin Bor”, alsmede in een aantal interne reglementen³.

De doelstelling van de activiteiten van het Bassin worden ontleend aan de Joegoslavische grondwet. De belangrijkste

¹ J. Wemelsfelder: *Democratisering van het bedrijf en de economie*, in „*ESB*”, 15 juli 1970, blz. 676-680.

J. Wemelsfelder: *De „General Theory” van het arbeiderszelfbestuur*, in „*ESB*”, 19 mei 1971, blz. 465-467.

F. Hartog: *Eigendom materiële produktiefactoren*, in „*ESB*”, 16 juni 1971, blz. 555.

² Tijdschrift „*Komuna*”, 1970, no. 10, blz. 90-93.

³ „*Statuut van het Mijnbouw en Smelterij Bassin Bor*”, Bor 30 december 1969, vertaling Dr. M. J. Broekmeyer.

taken die hieruit voor het Bassin voortvloeien zijn o.m. de volgende:

- voortdurende vergroting van de produktie;
- uitvoeren van wetenschappelijk spuurwerk;
- verbeteren van de arbeidsproduktiviteit;
- samenwerking met andere ondernemingen;
- verbetering van opleiding, woonomstandigheden enz.

Behalve de interne verhoudingen regelt het statuut ook een aantal uitgangspunten met betrekking tot externe relaties. Aitdrukkelijk wordt samenwerking met de gemeenten genoemd op het gebied van planning en ontwikkeling van de economie, verdeling van het inkomen, urbanisatie, gemeentelijke voorzieningen, onderwijs enz. Daarnaast is er ook sprake van relaties met maatschappelijk politieke gemeenschappen (vakbond, jeugdbond, communistenbond e.d.), terwijl de mogelijkheid van bijdragen van het Bassin aan algemeen maatschappelijke taken expliciet wordt genoemd en ook metterdaad plaatsvindt.

2. Organisatorische uitgangspunten

De interne organisatie van het Bassin berust op het principe van zelfbestuur van de werkende mensen. Daar reeds op vele plaatsen (ook in Joegoslavië!) bewezen is dat directe democratie, zeker in grote organisaties, tot anarchie leidt, is ten dele gekozen voor een vorm van indirecte democratie via vertegenwoordigende organen. Op grond daarvan is het arbeiderszelfbestuur in Bor op drie niveaus georganiseerd:

1. op het niveau van het Bassin Bor als totaliteit;
2. op dat van de gemeenschappen van arbeidseenheden (vergelijkbaar met gehele bedrijven);
3. op het niveau van de arbeidseenheden (voorlopig te vergelijken met bedrijfsafdelingen — zie punt 4).

Elk hierboven genoemd niveau heeft zijn eigen besturende, uitvoerende en adviserende organen. Tevens worden op elk niveau reglementen opgesteld die de conclusies omtrent de belangrijkste bevoegdheden vastleggen.

Als uitgangspunt is geformuleerd dat de organisatie van de arbeid en de wijze van bedrijfsvoering een maximum

aan initiatief en verantwoordelijkheid van de arbeiders mogelijk moeten maken.

Arbeidsverhoudingen, relaties en organisatiestructuur worden uitvoerig in het statuut van het Bassin geregeld.

3. Het bestuursmodel

De wijze waarop het principe van zelfbestuur in Bor wordt gerealiseerd kan met behulp van schema 1 worden toegelicht.

De wezenlijke besluiten (omtrent o.m. ontwikkeling, inkomensvorming en -verdeling, investering en personeelbeleid) worden door de organen in kolom I, c.q. de vergadering resp. de arbeidersraden genomen. Voor de voorbereiding daarvan kunnen zij zich bedienen van de organen genoemd in kolom III: permanente comité's en specialistische diensten. Na aanneming van de desbetreffende besluiten wordt de uitvoering daarvan opgedragen aan de organen genoemd in kolom II, de chefs resp. de directeurs van de desbetreffende niveaus alsmede het bestuurscomité van het Bassin.

Rekening en verantwoording over het gevoerde beleid wordt door de laatstgenoemde groep afgelegd tegenover de bestuursorganen.

Directe democratie komt alleen aan de basis in de arbeidseenheden voor. Zodra de aantallen werkende mensen te groot worden treedt de indirecte democratie via vertegenwoordigende organen hiervoor in de plaats. Wel kent men het referendum op gemeenschaps- en bassin-niveau bij zeer essentiële beslissingen (bijv. fusie of splitsing). Als principe geldt dat iedere werkende in het Bassin voor alle functies in aanmerking kan komen.

Het bestuursmodel heeft drie niveaus:

1. *De arbeidseenheid.* De arbeidseenheid is de kleinste organisatorische eenheid. Zij staat aan de basis en vormt de ruggengraat van het systeem van zelfbestuur. Een arbeidseenheid is te vergelijken met een afdeling van het bedrijf.

Als belangrijkste criterium geldt de omstandigheid of de eenheid technisch-economisch één geheel vormt, waarin zelfstandig inkomen kan worden gepland, gevormd en verdeeld. Het aantal werkenden geldt niet als criterium. Zo zijn behalve bepaalde produktie- en verkoopafdelingen

Schema 1 Bestuursorganen van het Bassin Bor

Niveau	Aard van het orgaan				
	direct	indirect (via bestuursorganen)	II Uitvoerend	III Voorbereidend en adviserend	
Bassin	—	Arbeidersraad (65 leden)	Directeur-generaal (mandaat 4 jaar) Bestuurscomité (15 leden; mandaat 2 jaar)	t.b.v. besluitvormende organen	t.b.v. uitvoerende organen
Gemeenschappen van arbeidseenheden	—	Arbeidersraad (max. 45 leden; mandaat 2 jaar)	Directeur van de gemeenschap (mandaat 4 jaar)	Specialistische diensten Permanente comité's	Professioneel collegium
Arbeidseenheden	Vergadering van werkende mensen (collectief)	Raad van de arbeidseenheid (max. 25 leden; mandaat 2 jaar)	Chef van de arbeidseenheid	Specialistische diensten Permanente comité's	Professioneel collegium

bijv. ook de inkoop, het transport, de onderhoudsdienst, en de dienst voor informatie, pers en radio als arbeids-eenheid georganiseerd.

De arbeidseenheden zijn op basis van gemeenschappelijk belang aan elkaar nevensgeschikt. Aan het begin van het jaar sluiten de eenheden overeenkomsten met elkaar in het kader van de gemeenschappelijke taken die in het lopende plan zijn vastgesteld. Hiertoe behoren ook de (verreken)prijzen en de hoeveelheden.

2. *De gemeenschap van arbeidseenheden.* Indien de coördinatie van werkzaamheden, de bedrijfsvoering dan wel de geografische vestiging dit noodzakelijk maken, kunnen twee of meer arbeidseenheden zich aaneensluiten tot een „gemeenschap van arbeidseenheden”, die als beleidvormende en uitvoerende eenheid naar buiten kan optreden.

De gemeenschappen kunnen op soortgelijke wijze als de eenheden met elkaar overeenkomsten afsluiten.

3. *Het Bassin Bor* bestaat uit vijf van deze gemeenschappen:

- de kopermijn Majdanpek;
- de chemische industrie in Prahovo;
- de mijn annex smelterij in Bor;
- de fabriek van uitrusting en onderdelen in Bor;
- de gemeenschappelijke diensten van het Bassin, gevestigd in Bor.

4. *Besluitvormende organen*

De vergadering, resp. de raad van de arbeidseenheid. Binnen de arbeidseenheid treedt de vergadering van werkende mensen als besluitvormer op met betrekking tot o.m. de volgende punten:

- ontwikkelingsprogramma van de eenheid;
- interne organisatie, c.q. verdeling van de arbeidsplaatsen;
- vaststelling en verdeling van het inkomen.

Meestal worden omtrent deze onderwerpen reglementen aangenomen.

Indien de eenheid meer dan 70 werknemers telt, moet een raad worden gekozen, die optreedt als bestuursorgaan. Als principe geldt dat alle werkenden hierin gekozen kunnen worden. De Raad neemt namens de arbeiders alle belangrijke beslissingen die anders door de vergadering zouden worden genomen. Alleen bij zeer fundamentele kwesties, zoals fusies met een andere eenheid, dan wel splitsing van de eigen eenheid, wordt onder de arbeiders een referendum gehouden. De vergaderfrequentie bedraagt ongeveer 15 keer per jaar.

De arbeidseenheid heeft echter op lang niet alle punten autonomie. Hetgeen in de arbeidseenheid niet geregeld kan worden wordt overgedragen aan „hogere” organisatorische eenheden. Dergelijke thema's worden wel in de Raad behandeld. Hij kan hierover voorstellen indienen aan de Raad van de Gemeenschap en die van het Bassin.

De Arbeidersraad van de Gemeenschap van Arbeidseenheden. Deze raad neemt o.m. de volgende besluiten:

- aanneming van het jaarplan en het ontwikkelingsplan van de Gemeenschap;
- research- en ontwerp-investeringsplan;
- stelt normen en uitgangspunten vast m.b.t. het personeelsbeleid en de veiligheid;
- benoemt de directeur van de Gemeenschap.

Zowel de arbeidseenheid als de Gemeenschap kunnen zelfstandig specialistische diensten ter ondersteuning van haar activiteiten instellen.

De Arbeidersraad van het concern. Deze vormt het belangrijkste beleidvormende orgaan in het Bassin. De raad treedt enerzijds op als bestuurder m.b.t. de toekomstige richting van het concern, anderzijds als coördinator van de plannen van de arbeidseenheden en de gemeenschappen.

Voorts neemt de raad beslissingen omtrent het statuut en de reglementen van het Bassin, stelt de eindafrekening op, beslist over samenwerking met anderen en bepaalt de principes van de inkomensverdeling binnen het Bassin.

Belangrijk is ook zijn functie als kanalisator en klankbord van voorstellen vanuit de arbeidseenheden en de gemeenschappen. De raad komt ongeveer 18 keer per jaar bijeen.

5. *Uitvoerende organen*

Elk besluitvormingsniveau in het Bassin heeft zijn eigen uitvoerende organen. Dit zijn resp. de chef van de arbeidseenheid, de directeur van de Gemeenschap, de directeur-generaal en het bestuurscomité van het Bassin.

De taken van deze functionarissen bestaan uit het uitvoeren van de bedrijfspolitiek, zoals deze is vastgesteld door de respectievelijke arbeidersraden van hun eigen niveau, alsmede het doen voorbereiden en het voorleggen van de jaar- en ontwikkelingsplannen aan de raden.

De directeur-generaal van het Bassin wordt in deze taak

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 366.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

bijgestaan door het zgn. bestuurscomité, bestaande uit 15 leden, gekozen voor de tijd van twee jaar. Alle andere uitvoerende functionarissen zijn benoemd voor vier jaar op grond van een sollicitatie en zijn wel herbenoembaar. Zij moeten aan hoge professionele en technische eisen voldoen.

6. Adviserende en voorbereidende organen

Voor het verrichten van technische, technologische, economische en andere specialistische werkzaamheden kunnen arbeidseenheden, gemeenschappen en het Bassin bijzondere *specialistische diensten* vormen. De taak van de *permanente comité's* is het voorbereiden van besluiten en reglementen die ter goedkeuring aan de bestuursorganen worden voorgelegd. Hiervoor is dikwijls zeer veel specialistische en technische kennis vereist (investerings, technische procédés, personeelbeleid enz.), die bij de leden van de arbeidersraden slechts zeer ten dele aanwezig is. Als gevolg hiervan dreigen de specialistische diensten van de uitvoerende organen (bijv. de plandienst) zeer veel invloed te krijgen, hetgeen een bedreiging vormt voor het zelfbestuur.

De permanente comité's moeten hiervoor een tegenwicht vormen. Formeel bestaat het recht hierin ook deskundigen van buiten de onderneming op te nemen, hetgeen in de praktijk echter weinig plaatsvindt. Bovendien tracht men het nadeel van de technocratische overheersing te verminderen door de bepaling dat voor elk gecompliceerd voorstel tenminste één alternatief moet worden ingediend.

Het *professioneel collegium* treedt op als adviesorgaan van de directeurs van de gemeenschappen, resp. de chefs van de eenheden bij bijzondere problemen. De samenstelling van het collegium hangt af van de aard van het probleem en is als gevolg daarvan wisselend.

7. Maatschappelijk-politieke organen

Formeel zijn er in het statuut een aantal rechten en verplichtingen geformuleerd tegenover de maatschappelijk-politieke organisaties zoals de vakbond, de jeugdbond en de bond van communisten. Een deel van de invloed komt echter informeel tot stand doordat leden van de genoemde bonden ook zitting hebben in de bestuursorganen van het Bassin.

Aangezien de voornaamste rol van de vakbonden o.m. de bevordering van het arbeiderszelfbestuur inhoudt, stimuleert de vakbond bijv. in sterke mate scholing en vorming van de arbeiders, en het verschaffen van informatie aan hen en poogt hij de arbeidersraden op alle niveaus te activeren.

8. Conclusie

Gepoogd is in het Bassin Bor een ver doorgevoerde decentralisatie van besluitvorming te bereiken. Efficiency en rationaliteit in de besluitvorming moeten daarbij samengaan met beslissingsmacht van de arbeider over de productie, zodat niet alleen centrale organen in feite de strategische beslissingen nemen.

Men zou de organisatievorm van Bor wellicht beter een „gelaagde” dan een hiërarchische bestuursstructuur kunnen noemen. „Lager” is niet zonder meer afhankelijk van „hoger”, al zijn er natuurlijk vele punten waarop coördinatie vereist is, maar op een aantal terreinen, zoals interne organisatie, verdeling van het inkomen, arbeids-

verhoudingen e.d. bestaat autonomie.

De strategische besluiten worden in het Bor-model door het breedste collectieve vertegenwoordigende orgaan genomen, de minder essentiële door een smaller of „lager” vertegenwoordigend orgaan, terwijl de uitvoering en de dagelijkse exploitatie door min of meer professionele personen of organen verzorgd wordt.

Natuurlijk mag men niet verwachten dat dit altijd vlekkeloos zal verlopen. Dit geven de functionarissen uit Bor zelf volmondig toe. Niettemin is het experiment, dat nog volop aan de gang is en herhaaldelijk nog wordt aangepast, zeker interessant genoeg om het te bestuderen en er uit te leren.

De planning-procedure van het Bassin Bor

In het voorgaande gedeelte is opgemerkt dat de organisatiestructuur en de werkwijze van het Bassin Bor berusten op het uit 160 artikelen bestaande Statuut van het Mijnbouw- en Smelterij-Bassin Bor, welk statuut dateert van 30 december 1969.

In de artikelen 59 tot en met 63, die alle over de planning handelen, wordt naar voren gebracht, dat het doel van elke planningactiviteit is om de handelingen met betrekking tot de productie en de verdeling te coördineren en te harmoniseren (art. 59) en daarmee af te stemmen op:

- a. een maximaal gebruik van de capaciteiten en van het inkomen;
- b. een normaal verloop van het productieproces in al zijn organisatievormen;
- c. het beschikbaar zijn van voldoende middelen voor wetenschappelijk speurwerk en lange-termijnontwikkeling (art. 61).

Artikel 60 zegt dat de planning geschiedt volgens uniforme methoden, die de arbeidersraad van het Bassin vaststelt. Dit wordt nader aangeduid in artikel 115 dat voorschrijft, dat de arbeidersraad van het Bassin een aantal reglementen dient aan te nemen, waarvan het Reglement voor de planning in het kader van onze bespreking het belangrijkste is.

In artikel 28 van dit reglement vinden we een gedetailleerde beschrijving van de planning-procedure. Voor we hier over spreken lijkt het ons nuttig enkele gegevens te vermelden die we in Bor verkregen hebben in gesprekken met een groot aantal functionarissen van het bedrijf, onder wie de chef van het Bureau voor lopende en meerjarenplanning. Om het bovenvermelde doel te bereiken worden in Bor vier soorten plannen opgesteld:

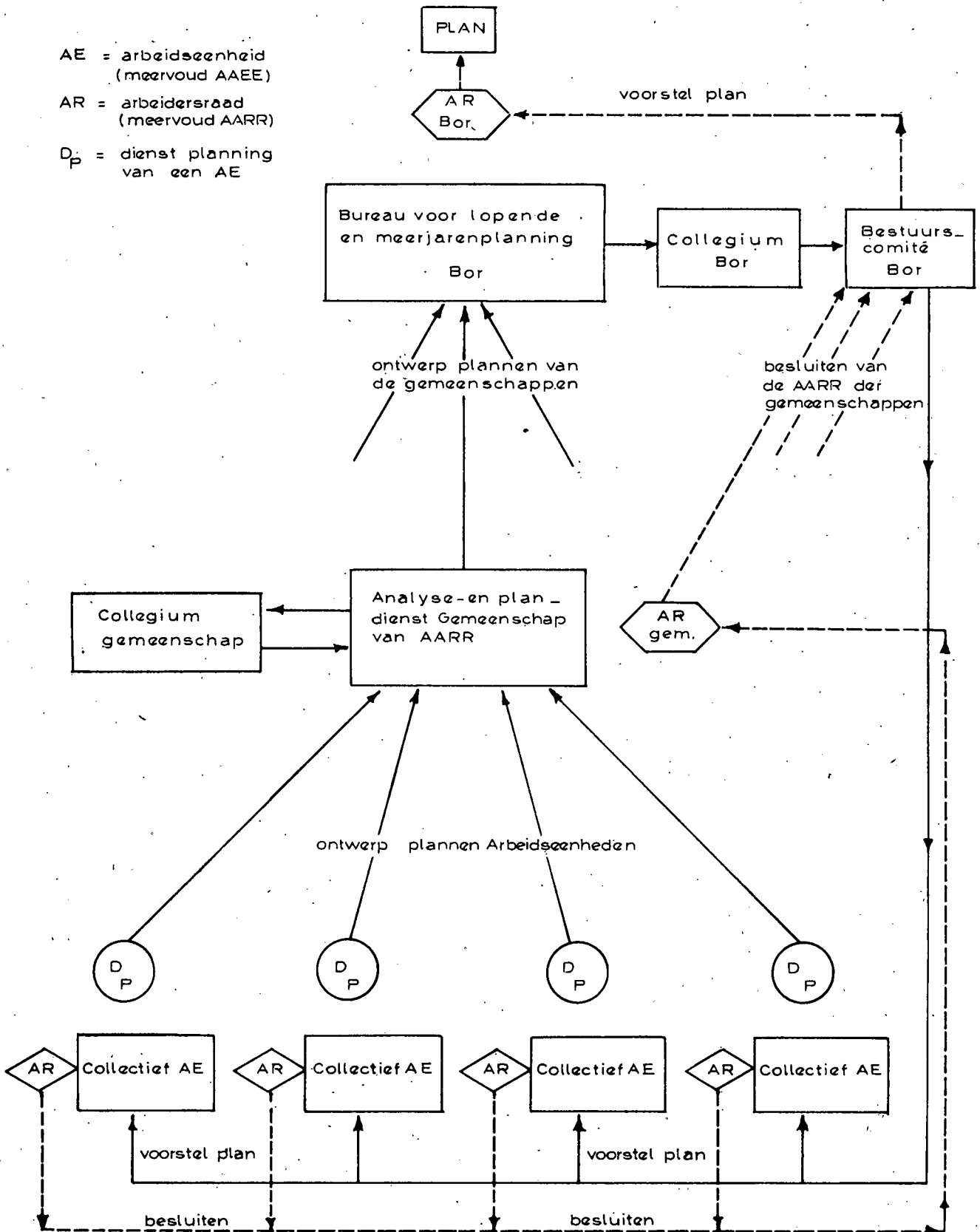
1. globale concepties die zich uitstrekken tot het jaar 2000;
2. lange-termijnplannen voor een periode van 10 à 15 jaar, die een technische en een economische planning inhouden tot het jaar 1985;
3. middellange-termijnplannen voor een periode van 5 à 8 jaar; het plan waar men thans mee werkt geldt voor de periode 1966-1972;
4. jaarplannen.

De procedure bij het totstandkomen van de verschillende soorten plannen vertoont geen wezenlijke verschillen, zodat we kunnen volstaan met de beschrijving van het totstandkomen van middellange-termijnplannen, omdat naar onze stellige overtuiging hierop de nadruk valt in Bor.

Wel dienen we de gelaagde organisatiestructuur, zoals die in het systeem van indirecte democratie in Bor is ge-

SCHEMA 2

DE PLANNING-PROCEDURE IN HET BASSIN BOR

realiseerd, goed in de gaten te houden; aan de basis vinden we de arbeidseenheden, gegroepeerd in gemeenschappen van arbeidseenheden, die op hun beurt samen het Bassin Bor vormen. Verder is het van groot belang erop te letten, dat in de planning-procedure van Bor duidelijk twee fasen moeten worden onderscheiden:

1. de fase van het opstellen van de plannen;
2. de fase van de besluitvorming, d.i. de fase van het aannemen van de plannen.

De activiteiten van de eerste fase lopen (zie schema 2) van de basis naar de top. Op het niveau van de gemeenschappen en van het Bassin vindt coördinatie en harmonisatie plaats. Het uiteindelijke voorstel gaat weer naar beneden in de bedrijfsstructuur, zodat ook het besluitvormingsproces van fase 2 van beneden naar boven verloopt.

Bovendien vestigen we er de aandacht op dat bij het opstellen van de plannen vooral de specialistische diensten op de drie niveaus betrokken zijn, terwijl in de fase van de besluitvorming de arbeidersraden op de drie niveaus het voor het zeggen hebben. Aan de hand van artikel 28 van het Reglement voor de planning volgt nu een beschrijving van de procedure.

Zoals we reeds opmerkten is typerend voor de gang van zaken in Bor dat de beide delen van de planning-procedure van beneden naar boven verlopen. De eerste ontwerpplannen worden dan ook gemaakt door de Diensten voor uitwerking van het ontwerpplan van bedrijfsvoering van de Arbeidseenheden. Deze diensten doen hun uitgewerkte ontwerpen toekomen aan de Analyse- en Plandienst van de Gemeenschap waartoe zij behoren. Na zorgvuldige analyses en na de noodzakelijke harmonisatie stelt deze laatste dienst met behulp van alle ontwerpplannen van de arbeidseenheden een ontwerpplan voor de bedrijfsvoering van de Gemeenschap op.

Na behandeling van het ontwerpplan van de Gemeenschap door het Collegium van de Gemeenschap zendt de Analyse- en Plandienst van de Gemeenschap het ontwerp naar het Bureau voor lopende en meerjarenplanning van het Bassin, waar dus de plannen van alle gemeenschappen binnenkomen. Uit deze plannen stelt het Bureau voor lopende en meerjarenplanning van het Bassin, eveneens na een analyse en een harmoniseringsproces, het ontwerpplan samen voor de bedrijfsvoering van het Bassin. Na behandeling door het Collegium van het

Bassin wordt dit totaal-ontwerp ter beschikking gesteld van het Bestuurscomité van het Bassin. Na behandeling door het Bestuurscomité is het ontwerpplan een voorstel geworden, zodat de fase van de ontwerpprocedure is afgelopen en die van de besluitvorming kan beginnen.

Het voorgestelde plan van het Bassin Bor wordt door het Bestuurscomité weer teruggebracht naar de basis van de bedrijfsstructuur, nl. naar de Collectieven van de arbeidseenheden, zodat de besluitvorming, evenals het ontwerpen van plannen, van beneden naar boven plaatsvindt. De Collectieven van de arbeidseenheden krijgen het voorstel minstens vijftien dagen ter beschikking voor een openbare discussie.

Om misverstanden te voorkomen moeten we vermelden dat een Collectief niet alleen het plan-voorstel, dat op de eigen arbeidseenheid betrekking heeft bespreekt, maar alle voorstellen voor alle arbeidseenheden, benevens die voor de gemeenschappen en voor het Bassin Bor. De Collectieven van de arbeidseenheden doen hun opmerkingen toekomen aan de Raden van de arbeidseenheden. Deze Raden behandelen de voorstellen met de opmerkingen van de Collectieven op hun vergaderingen en nemen een besluit dat zij naar de Arbeidersraden van de Gemeenschappen zenden.

Deze laatste organen bespreken de voorstellen van hun bedrijfsvoeringsplannen en nemen eveneens besluiten, die ze in handen geven van het Bestuurscomité van het Bassin, welk comité het plan-voorstel met alle opmerkingen doet toekomen aan de Arbeidersraad van het Bassin. Deze centrale arbeidersraad neemt tenslotte het definitieve besluit over de aanvaarding van het plan. Ter verduidelijking verwijzen we naar schema 2, waarin de ononderbroken lijnen de fase van het opstellen van de plannen en de onderbroken lijnen de fase van de besluitvorming weergeven.

Een essentiële vraag is-of de harmonisatie van de deelplannen in de praktijk geen onoverkomelijke moeilijkheden oplevert. Dit is niet het geval. Bij het opstellen van de plannen moet namelijk al worden rekening gehouden met een aantal grootheden die voor de onderneming als parameters gelden.

Tijdens gesprekken in Bor kwamen als belangrijke parameters naar voren: de capaciteit van het bedrijf, de technische uitrusting, de stand van de techniek, de capaciteitsbenutting, de structuur en de kwaliteit van de geplande productie, kostencalculaties en prijzen. Deze parameters zijn afkomstig van commissies, gespecialiseerd t.a.v. diverse onderdelen van de bedrijfsvoering, die ten dienste staan van de Centrale Arbeidersraad van het Bassin Bor. Zo bestonden bijv. in Bor een economische commissie, een comité voor de planning en een comité voor de financiering.

De economische commissie bestaat uit de economen die zitting hebben in de Centrale Arbeidersraad, arbeiders met belangstelling voor de economische problematiek en economen die met bepaalde projecten bezig zijn. De leden van dergelijke commissies worden gekozen door de Centrale Arbeidersraad op voordracht van de vakbonden. Deze commissies ontvangen uitgebreide en gedetailleerde informatie, op grond waarvan zij de parameters kunnen vaststellen.

Ook de vakbonden hebben een zekere invloed op de planning door middel van het vaststellen van minimumlonen en andere arbeidsvoorwaarden. Wordt op hoger niveau, waar harmonisatie van de deelplannen plaatsvindt, geconstateerd dat onvoldoende rekening is gehouden met

(I.M.)

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66,
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum, Rheden, Rotterdam en Veldhoven. Wij leveren ook:

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

Welvaart en ecologie

Implicaties voor de economische politiek

DRS. J. VAN EST*

Complexiteit en ondoorzichtigheid zijn een kenmerk van deze tijd. Niet alleen de mens, ook de natuur streeft ernaar een zo complex mogelijk netwerk van interrelaties van de levende materie en haar omgeving op te bouwen. De natuurkunde noemt dit maximering van de entropie.

Sinds kort is de mens door de technologische ontwikkeling in staat daadwerkelijk in de natuurlijke relaties in te grijpen; hij kan plotselinge en grote veranderingen veroorzaken. Een schijnbare tegenstelling begint zich voor te doen. Het economisch-politieke beleid ondervindt tegenwerking bij het streven naar maximale welvaart in de vorm van een maximaal reëel inkomen door de verontreiniging van lucht, bodem en water en door de ge-

luidshinder. Een nieuwe theorie dient ontwikkeld te worden, nieuwe instrument-variabelen dienen aangedragen te worden om een beleid vast te kunnen stellen, het bestaan te verzekeren en de behoeften van de mens te kunnen bevredigen.

Dit artikel wil allereerst een inleiding geven in de ecologische problematiek. Daarna wordt een verband gelegd tussen de economische en ecologische wetenschap. De daarmee gevonden nieuwe uitgangspunten

---

* De schrijver is verbonden aan het Adviesbureau voor Verkeersordening Goudappel & Coffeng NV te Deventer.

---

de parameters, dan wordt een plan teruggezonden naar de arbeidseenheid die het opstelde.

De harmonisatie van de ondernemingsplannen in het kader van de nationale Joegoslavische economie vindt plaats door middel van het marktmechanisme, vooraf omdat bepaalde prijzen als parameters in de planningprocedure fungeren, achteraf omdat de goederen terecht komen op een in principe vrije markt. Bovendien zorgt de markt ervoor, dat de produktie is afgestemd op de behoeften en de smaak van het publiek. Op het niveau van de bedrijfstak worden plannen ook op elkaar afgestemd door middel van de zgn. economische kamers.

Nadrukkelijk werd ons in Bor verzekerd, dat geen enkele overheidsfunctionaris en geen enkel overheidsorgaan het Bassin Bor een plan kan opdringen. Hieruit blijkt dat het marktmechanisme in de Joegoslavische economie een grote rol speelt en dat in de combinatie van dit marktmechanisme met het systeem van arbeiderszelfbestuur het eigen karakter van het Joegoslavische stelsel is gelegen.

Slotopmerkingen

Tenslotte willen we nog op de volgende punten wijzen:

— Bij de beschreven organisatiestructuur wordt de planning-gedachte door het gehele bedrijf van hoog tot laag gemeengoed; iets waarmee we in onze ondernemingen nog veel moeite hebben.

— De uitbouw van het planning-systeem op zeer lange en lange termijn opent de mogelijkheid om ook de laagste niveaus erbij te betrekken. Hoe verder men vooruitdenkt, hoe meer tijd erbeschikbaar is voor gedachtenvorming en discussie, zonder dat aan de door het management geëiste

slagvaardigheid geweld wordt aangedaan. Dit kan zeer positieve resultaten hebben, maar betekent wel dat het management de vertrouwde improvisatie moet laten varen en de planning moet leren beheersen, zowel qua filosofie als qua techniek; voorwaar geen geringe zaak.

— Arbeiders, ook op het laagste niveau in de onderneming, hebben niet slechts het gevoel een bijdrage te leveren aan de meningsvorming over lange-termijnproblemen, doch kunnen deze op den duur metterdaad beïnvloeden. Dit laatste bevordert sterk de motivatie.

— Krachtens onderzoeken, door externe instituten in Bor verricht, zijn de werknemers redelijk geïnteresseerd en gemotiveerd om over hun eigen lange-termijnvisies te discussiëren. Dit blijkt met name uit het relatief hoge bezoekpercentage bij vergaderingen van werkende mensen in de arbeidseenheden van het Bassin.

— In ons land is men nog wel eens bang dat het geven van meer informatie aan de werknemers de geheimhouding van bepaalde gegevens bemoeilijkt. De ervaringen in Bor tonen aan dat door de verhoogde belangstelling van de werknemers de geheimhouding naar buiten eerder wordt bevorderd dan verkleind.

— Ook al zijn de omstandigheden verschillend, niettemin valt er voor ons land stellig uit de ervaringen in Joegoslavië te leren. Wij denken met name aan het beter doen functioneren van onze ondernemingsraden en het op gang brengen van afdelingsoverleg en -informatie.

In dit laatste verband zouden wij een lans willen breken voor het systematisch analyseren van de vorderingen en ervaringen met het arbeiderszelfbestuur in Joegoslavië.

Th. P. van Hoorn
C. A. Koopman

dienen dan hoeksteen te zijn voor een nieuw economisch-politiek beleid.

Ecologie

Binnen de biologie is een wetenschap ontstaan die zich bezig houdt met de bestudering van de interrelaties van de levende materie tot haar omgeving en tot elkaar: de ecologie.

Het subject van de ecologie is de consequentie van de dynamische verandering in het milieu, want het milieu bestaat uit levende en levenloze elementen en hun interacties; zij vormen het ecosysteem. Het subject van de ecologie is dus opgebouwd uit vijf dimensies, t.w. de biosfeer (de levende materie), de hydrosfeer (het zoute water), de atmosfeer (de dampkring), de lithosfeer (de aardkorst) en de tijd. Het empirische object is de samenhang en de verandering van de levende materie en de fysieke omgeving. Deze wederkerige afhankelijkheid en het samen functioneren als één geheel maken de veranderingen tot een dynamisch proces binnen een bepaald systeem. Het cyclisch en recursief karakter vormt het kenobject van de ecologie.

De cycliciteit ofwel de ecologische successie ontstaat door de regelmatige terugkeer van activiteiten. De recursiviteit is het gevolg van het feit dat enerzijds de levende materie invloed heeft op de omgeving, terwijl anderzijds de mutaties van de omgevingsfactoren invloed uitoefenen op de karakteristieken van de levende materie.

Deze invloed veroorzaakt een voortdurende verandering van de verschijningsvorm van de levende materie (fenotypische verandering) en omgeving. Het ontwikkelende fenotype is biologisch gezien een genetische transformatie, daar deze de verschijningsvorm bepaalt. Hierdoor kan individualiteit binnen de levende materie gedefinieerd worden als een zich steeds ontwikkelend fenotype; niet de genen zijn oorzakelijk, maar zij geven het antwoord op de stimulantia van de omgeving.

De veranderingen in het ecosysteem voltrekken zich geleidelijk en kunnen enorm vertraagd tot uiting komen. Plotselinge en grote veranderingen in de omgevingsfactoren zouden namelijk onvoldoende aanpassing — degeneratieverschijnselen — tot gevolg kunnen hebben. De factor tijd speelt dan ook niet alleen op korte en middel-lange termijn, maar vooral ook op lange termijn (meer dan 15 jaar).

Het ecosysteem functioneert als een biologisch-organisatorische eenheid, die bestaat uit een aantal organismen (gemeenschap) dat gerelateerd is aan een fysieke omgeving. Voor ieder soort organisme is er, bij voldoende langzame verandering, een passende plaats, die het voortbestaan verzekert en evolutie mogelijk maakt.

Het systeem ontstaat tijdens een langdurig proces en verkrijgt zijn relatieve stabiliteit door het opbouwen van zoveel mogelijk interrelaties: complexiteit. Daarom dient er zowel in verticale als in horizontale zin een zo groot mogelijk aantal organismen deel te nemen: differentiatie en parallellisatie. Een grote mate van diversiteit maakt de kans gering dat een bepaalde soort zich zodanig kan vermenigvuldigen, dat deze de gemeenschap gaat overheersen (dominantie), of dat, door het uitvallen van enkele relaties, het systeem instabiel wordt.

Een grote mate van variëteit van organismen is ook noodzakelijk voor een goed vervullen van de buffer-

functie van het ecosysteem. De afvalstoffen, die als gevolg van de energietransformatie in het systeem vrijkomen, dienen namelijk weer in de kringloop te worden opgenomen. Het gevaar van nivellering is dan ook dat bepaalde soorten, welke andere in evenwicht houden, uitvallen, waardoor dominantie gaat optreden: dit zijn de plagen en de ziekten!

Dominantie is een gevolg van invoer van relatief grote hoeveelheden energie in een kringloop, die daar niet op is ingesteld. Dit gebeurt bij eenvormigheid, zoals monocultures, met als gevolg dat steeds meer verdelingsmiddelen gebruikt dienen te worden om deze eenvormigheid in stand te houden. Het tegengestelde geschiedt bij ecologische successie, want ecologische successie is een ordelijk proces van gemeenschapsontwikkeling, dat door geleidelijke veranderingen in de fysieke omgeving en in de levende materie culmineert in een maximale biomassa met een zo complex mogelijke structuur als zekerstelling van de toekomst. De kwaliteit van het ecosysteem wordt bepaald door de complexiteit, de differentiatie en de parallellisatie van de materie.

Darwin wordt met zijn studie *On the origin of species* als de grondlegger van de ecologie beschouwd. Zijn evolutieer is een van de belangrijkste keerpunten in het menselijke denken. Door de ecologie wordt er een relatie gelegd tussen afzonderlijke dingen; zij staan niet meer op zichzelf. Doordat de ecologie alle facetten van het maatschappelijke leven bevat, hebben vele andere wetenschappen, zoals de economie en de antropologie, invloed gehad op de ontwikkeling ervan.

In de jaren twintig is door Robert Park van de Chicago Universiteit het begrip „human ecology” (ecologie van de mens) geïntroduceerd. De ecologie van de mens kan worden gedefinieerd als de bestudering van de interrelaties van de mens tot zijn natuurlijke en technologische omgeving, en tot de andere mensen. De bestudering van de ecologie van de mens kan op twee niveaus geschieden, t.w. op het niveau van de micro-ecologie en op dat van de macro-ecologie. De micro-ecologie van de mens bestudeert de relaties van de individuele mens en/of huishouding tot zijn omgeving. De macro-ecologie van de mens (in Nederland bekend onder de naam sociale ecologie) heeft als vertrekpunt de menselijke groep in de betekenis van de sociaal-culturele eenheid uit de sociologie. De groep heeft echter niet alleen relaties tot de omgeving, maar ook nog onderling, binnen de groep (het „community”-aspect).

De „human ecology” is van enorme betekenis, omdat de mens het enige wezen is dat in staat is, zelfstandig en op grote schaal in de ecologische kringloop in te grijpen. De technologische ontwikkeling stelt de mens in staat het geleidelijke karakter van de veranderingen te doorbreken. Doordat de aanpassingen aan veranderende omstandigheden zo vertraagd geschieden, is het mogelijk dusdanige transformaties te veroorzaken dat de bestaansmogelijkheden in gevaar komen.

Het is duidelijk dat de fysieke omgeving van de mens aan het verslechteren is. Als hoofdoorzaken kunnen worden genoemd: de industrialisatie, het verkeerd of ook wel het niet toepassen van de technische ontwikkeling, de verstedelijking en de hoge bevolkingsdichtheid. Het voorgaande impliceert dat de ruimtelijke ordening van kardinale betekenis is voor het voortbestaan van het mensdom.

Een onjuiste conclusie zou zijn dat er slechts één optimaal type omgeving is. Een dergelijk milieu zou de menselijke vrijheid aantasten vanwege de uniforme ontwikkelingen. Voorwaarde voor een zo ruim mogelijke ontwikkeling van de potenties van ieder individu is juist een grote mate van diversiteit!

Economie en ecologie

Economie is een wetenschap die gericht is op de vermindering van het welvaartstekort. Binnen het kader van de economische wetenschap wordt welvaart gedefinieerd als de resultante van de (oneindige) behoeften ten opzichte van de relatief schaarse middelen voor de bevrediging van die behoeften. Deze middelen zijn: 1. de natuurlijke hulpbronnen; 2. het totaal aan menselijk arbeidsvermogen en 3. de middelen die ontstaan uit een combinatie van beide (de kapitaalgoederenvoorraad). De relatieve schaarste van de middelen veroorzaakt het allocatieprobleem. Tegenover elkaar zijn gesteld het preferentieschema van de consument en de alternatieve aanwendingsmogelijkheden van relatief schaarse middelen. Er dient een prioriteitenschema te worden opgesteld!

De economische wetenschap houdt zich dus bezig met dat menselijke gedrag dat een verband legt tussen de bevredigingsdoeleinden en de relatief schaarse alternatief aanwendbare middelen voor die bevredigingsdoeleinden. In de economie zijn twee benaderingswijzen mogelijk; deze zijn niet complementair, maar vullen elkaar aan. De analyse van het empirisch object van de economie, de *positieve economie*, tracht een theorie van het economische systeem te geven; zij wil modellen ontwikkelen volgens welke de werkelijkheid binnen een bepaald kader van veronderstellingen zo goed mogelijk wordt beschreven. De *economische politiek*, „welfare economics”, tracht de economische theorie te evalueren en na te gaan hoe deze kan worden benut ter verkrijging van resultaten, die wenselijk zijn op grond van aanvaarde sociale doelstellingen (de doelstellingsfunctie). Met behulp van een model uit de positieve economie worden nu de afhankelijke variabelen (doelvariabelen) gefixeerd, zodat men de waarde van de data, waarop invloed kan worden uitgeoefend (instrumentenvariabelen), kan bepalen. Dit impliceert dat de economische politiek die maatregelen wil ontwikkelen die het economische systeem in een bepaalde richting stuwt om een vastgesteld (gewenst) doel te bereiken. Voor de economische politiek is het dan ook noodzakelijk om een doelstellingsfunctie te definiëren.

Uitgaande van het subjectief rationeel handelen van het individu, kan worden gesteld dat de doelstellingsfunctie van de macro-economische welvaart op lange termijn dient te worden gemaximeerd. De toevoeging „op lange termijn” veroorzaakt wel enige moeilijkheden. Duidelijk is echter dat continuïteit van de welvaart belangrijk is. Hoe lang de „lange termijn” dient te zijn, is een kwestie van economische politiek en van investeringscycli.

Hetgeen nog nader beschouwd dient te worden, is het begrip welvaart en welvaartsmeting. Het begrip welvaart is een subjectief begrip, zodat alleen de betrokkene zelf kan beoordelen hoe welvarend hij is. Naast confirmerende krachten als inkomensniveau, beroepsmilieu, massa-productie en reclame wordt het subjectief gevoelen van welvaart mede bepaald door het sociale milieu. Door aggregatie en het beschouwen van de modale klasse kan

het subjectieve oordeel geobjectiveerd worden. Hiermede is nog niet gezegd hoe deze oordelen dienen te worden gemeten. Bij ontstentenis van een afdoende theorie trachtte men dit probleem tot voor kort door middel van abstractie te benaderen. Hierbij werd het begrip welstand gedefinieerd als het pakket goederen en diensten, dat kon worden gekocht.

Uitgaande van de gedragshypothese dat meer welstand als vermindering van het welvaartstekort wordt ervaren, kan het reële inkomen als maatstaf voor de welvaart worden gebruikt. Er zijn natuurlijk wel enige technische bezwaren verbonden aan vergelijking van reële inkomens als welvaartsmaatstaf. In een tijd, waarin de „economisch vrije” natuurgoederen inderdaad nog „onbeperkt” voorradig zijn, waarin de ruimte boven het absolute bestaansminimum nog gering is en waarin het technologische niveau nog niet in staat is grote en plotselinge milieuveranderingen te bewerkstelligen, is dit evenwel een redelijke oplossing.

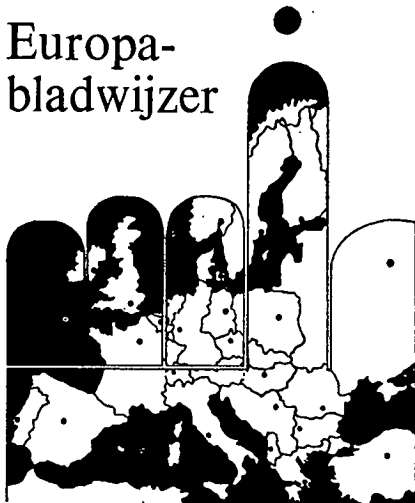
Buiten het wetenschappelijke kader ging men welvaart en reël inkomen als synoniem beschouwen. Inmiddels hebben er zodanige veranderingen plaatsgevonden, dat aan de voorwaarden van bovengenoemde gedragshypothese niet meer is voldaan. Enerzijds zijn er door de technologische ontwikkeling grote en plotselinge veranderingen in het milieu mogelijk, anderzijds wordt door de schaalvergroting én de technologische ontwikkeling de capaciteit van de bufferfunctie van de ecologische kringloop overschreden. Beide factoren tasten het milieu dermate aan, dat natuurgoederen als frisse lucht, een niet verontreinigde bodem, schoon water en stilte schaars geworden zijn.

Velen hebben de neiging de behoefte aan schaarse natuurgoederen onder het begrip welzijn te plaatsen. Dit is onjuist, want het begrip welzijn is in de economische wetenschap geïntroduceerd als: de omstandigheden waaronder het inkomen verdiend wordt. Maar niet alleen daarom is het onjuist; *het schaars zijn van deze goederen doet ze nu juist onder het begrip welvaart vallen. Zij zijn economische behoeften geworden!*

De natuurgoederen zijn niet zo maar economische behoeften, welke al dan niet bevredigd kunnen en/of moeten worden. De biologische wetenschap leert dat deze behoeften bevredigd *moeten* worden, wil de directe bestaansmogelijkheid van het mensdom niet worden aangetast. Dit impliceert dat bevrediging van deze behoeften eerder voorwaarde is van het absolute bestaansminimum. A fortiori, de bevredigingsmogelijkheden vormen de *primaire* voorwaarden voor het absolute bestaansminimum. De natuurgoederen scheppen het klimaat waarbinnen het leven in onze vorm al dan niet mogelijk is. Hierdoor wordt er een restrictie gelegd op het economisch menselijk handelen, daar dit handelen invloed heeft op het milieu.

De ecologie zal samen met andere wetenschappen zodanige normen dienen te ontwikkelen, dat niet méér verontreiniging wordt veroorzaakt dan de bufferfunctie van het ecosysteem kan verwerken. Dit betekent dat er drempelwaarden dienen te worden gesteld aan sociaal-medische invloeden en sociaal-psychologische invloeden. Als één drempelwaarde of beide drempelwaarden worden overschreden, betekent dit een niet toegestane schade voor de individuele gezondheid en/of satisfactie. Beneden deze drempelwaarden is het krachtenveld van de economie operationeel.

Europa- bladwijzer

DE CONSUMENT IN DE EUROPESE GEMEENSCHAP

De consument is maar een schriel geprofileerd mannetje.

Bram Peper¹

Wanneer aan een willekeurige consument in de Europese Gemeenschap wordt gevraagd, waaraan hij denkt bij de naam Europese Economische

Gemeenschap, zal het antwoord waarschijnlijk luiden: aan prijsstijgingen. De EEG-prijsaanpassingen hebben in ons land tot dusver jaarlijks zo'n 0,3% bedragen. Dit is relatief niet erg veel. Maar de prijsstijgingen van de noodzakelijke levensgoederen hebben de volle aandacht van de consument gekregen, terwijl prijsdalingen van duurzame consumptiegoederen niet evenveel aandacht krijgen. Hierop zou men de consument attent kunnen maken; bovendien zou men hem gerust kunnen stellen met de verklaring, dat naarmate de integratie vordert, de prijsverschillen binnen de Gemeenschap zullen verdwijnen. Maar de integratie is nog niet voltooid. De prijsverschillen zijn dan ook nog aanzienlijk.

Kort geleden heeft het Bureau voor de Statistiek van de Europese Gemeenschappen de prijzen voor dezelfde of vergelijkbare producten in de zes landen naast elkaar gezet. Uit de grote verscheidenheid valt niet zomaar een gefundeerde conclusie te trekken. Want wat betekent het, dat Nederland het goedkoopste land is voor vis, margarine, port (!), een flesje bier, kleine sigaartjes, regenjas,

overhemd, keukenfornuis, toegangskaartjes voor sportmanifestaties en voor zwemmen in overdekte zwembaden?

Het is bijzonder moeilijk om het voordeel uit de economische integratie voor de gewone Europese consument te becijferen. De kwantitatieve evaluaties van het integratie-effect betreffen tot nu toe het productie-effect² en daarin is de consument niet direct geïnteresseerd. Het is zaak het consumptie-effect te berekenen al was het alleen om de steun van de consument voor de integratie te krijgen. Dat de Gemeenschap de steun van de consument nodig heeft, verklaarde de huidige minister van Sociale Zaken Boersma in 1969 als

¹ „ESB” van 23-6-1971, blz. 591.

² Recentelijk heeft Torsten Tewes dit voor Duitsland berekend: *Handels-schaffende und handelumlenkende Wirkungen der EWG bei der deutschen Einfuhr unter besonderer Berücksichtigung der EFTA-Länder*, in „Weltwirtschaftliches Archiv”, Band 106, 1971, Heft 2, blz. 221-239.

Het is nu niet zo dat de veroorzaker van de „overlast” boven de ecologische drempelwaarde dient te betalen; neen, hij mag eenvoudig geen overlast veroorzaken! De toevoeging „op lange termijn” wordt nu ook duidelijker. De factor tijd speelt immers in de ecologische successie op lange termijn door de geleidelijke veranderingen. Dit impliceert dat zgn. economische vooruitgang ten koste van het milieu, later economische verliezen doet ontstaan door fysiologische afwijkingen. Er is dus in feite geen keuze. Deze stringente eis met betrekking tot zuivere natuurgoederen maakt tevens de problematiek omtrent de gedragshypothesen oplosbaar.

Conclusies

Er is een drietal conclusies mogelijk. In de eerste plaats is er sprake van een grote afhankelijkheid van de economie en de ecologie vanwege de consequenties ten aanzien van het milieu. In de tweede plaats behoort de behoefte aan zuivere natuurgoederen niet thuis onder het begrip welzijn, maar onder het begrip welvaart. De derde conclusie is dat de gedragshypothese niet strijdig is, mits er de ecologische restrictie aan wordt toegevoegd.

De gedragshypothese kan nu worden geformuleerd als: welvaart en reëel inkomen zijn van elkaar positief afhankelijk onder de nevenvoorwaarde van de ecologische restricties. *De consequentie voor de economische politiek is, dat nu als uitgangspunt kan dienen de maximalisering van het reële inkomen (welvaart) onder de nevenvoorwaarde van de ecologische restricties.*

Literatuur

- Ecosystems, man and nature, *Ekistics*, vol. 27, no. 160, maart 1969 en *Ekistics*, vol. 29, no. 174, april 1970. De kosten van economische groei, *speciale nummers van ESB*, 20 maart 1968 en 24 april 1968.
- Mens en ruimte, *Documentatiemap Studium Generale*, Rijksuniversiteit Utrecht, april 1970.
- Wiardi Beckman Stichting, *Groei en leefbaarheid*.
- Dr. R. J. P. van Glinstra Bleeker, Milieuhygiëne en het economische denken, *ESB*, 9 juni 1971.
- Dr. R. J. P. Glinstra Bleeker, Enkele economische benaderingen van milieuhygiënische problemen, *ESB*, 16 juni 1971.
- Due en Clower, *Intermediale economic analysis*.
- Drs. R. Hueting, Welvaartsparadoxen, *ESB*, 20 maart 1968.
- Drs. R. Hueting, Ruimtelijke ordening en het allocatievraagstuk, *ESB*, 21 mei 1969.
- Drs. R. Hueting, Moet de natuur worden gekwantificeerd?, *ESB*, 21 januari 1970.
- Drs. R. Hueting, De nieuwe schaarste is keihard, *ESB*, 1 april 1970.
- Drs. A. C. van Wickeren, Welvaart en welzijn, *ESB*, 25 februari 1970.
- Prof. Dr. L. H. Klaassen, Welvaart en welzijn, *ESB*, 21 juli 1971.
- Prof. Drs. H. W. Lambers, *Syllabus*, 1963.

Jan van Est

rapporteur van de Economische Commissie van het Europees Parlement. Hij voegde eraan toe, dat de consument daartoe slechts bereid zal zijn, als hij ervan doordrongen is dat hij (de consument) er — ook in materieel opzicht — direct belang bij heeft³. De consumentenorganisaties hebben tot nu toe getracht als verbindingschakel tussen consument en Europese Gemeenschap te fungeren.

De invloed van consumentenorganisaties

In de lidstaten van de Europese Gemeenschap waren reeds voordat de Europese Verdragen werden afgesloten, op landelijk niveau organisaties werkzaam, die zich de belangen van de consument hadden aangetrokken. Het betrof verbruikerscoöperaties, gezinsorganisaties, vakverenigingen en consumentenorganisaties. Toen de Gemeenschappelijke Markt gestalte kreeg richtte elk van deze organisaties een Europees samenwerkingsorgaan op⁴. In 1962 besloten deze organen het *Contactcomité van Consumenten in de EEG* op te richten. Dit Comité dat als „pressure group” voor de consumenten fungeert, is door de Europese Commissie als gesprekspartner aanvaard. Zo hebben in de Raadgevende Comité's voor de landbouwproducten vertegenwoordigers voor de consumentenorganisaties zitting. De adviesaanvragen aan deze Raadgevende Comité's hebben echter vrijwel uitsluitend betrekking op technische problemen die de belangen van de consument slechts indirect raken.

Na de fusie van de drie Europese Gemeenschappen heeft de Europese Commissie een dienst „Verbruikersvraagstukken” in het leven geroepen. Daardoor kan in een vroeg stadium van de beleidsvoorbereiding met de consumentenoptiek rekening worden gehouden.

In het Europese Parlement werd in 1969 een debat gewijd aan de positie van de consument bij de integratie van Europa. Er werd een resolutie aangenomen⁵ waarin wordt gepleit om de consument beter dan tot nu toe bij het beleid te betrekken. Aangedrongen wordt op een institutionele vertegenwoordiging van de consument, met name in het Economisch en Sociaal Comité. Volgens artikel 193 van het EEG-verdrag bestaat het Economisch en Sociaal Comité uit vertegenwoordigers van alle sectoren van het economische en sociale leven, met name van de producenten, landbouwers, vervoerders, werknemers, handelaren en ambachtslieden, van

de vrije beroepen en van het algemeen belang. De tekst van het artikel sluit consumentenvertegenwoordiging niet uit. Toch is het Contactcomité van Consumenten in de EEG er tot nu toe niet in geslaagd een zetel in het Economisch en Sociaal Comité te bemachtigen. Zou soms een verdragswijziging nodig zijn om dit te bereiken? Het Nederlandse voorbeeld van de Sociaal-Economische Raad, waarin de consumentenorganisaties ook niet kunnen doordringen, belooft in ieder geval weinig goeds voor de Europese consumentenvertegenwoordiging⁶. Dat groepen die geen sterke machtspositie innemen, tussen de zetels vallen is ook gebleken bij de samenstelling van het Raadgevend Comité voor het Arbeidsmarktbeleid in 1970. Handel en ambacht van de Benelux kregen daarin zelfs niet één zetel⁷.

De consument in het EG-beleid

De consument is niet expliciet in taakomschrijving en doelstellingen (art. 2 en 3) van het EEG-verdrag genoemd. Dit wil niet zeggen, dat in de Europese Gemeenschap geen rekening met de verbruiker wordt gehouden.

Het landbouwbeleid vormt het meest tot in details uitgewerkte onderdeel van de Europese politiek. Hier wordt in het verdrag wel over consumenten gesproken. Gelukkig maar, want het vaststellen van landbouwprijzen heeft een rechtstreekse invloed op de consumptieprijzen in de Gemeenschap. In artikel 39, lid 1, sub e worden „redelijke prijzen voor de verbruiker” uitdrukkelijk als één van de doelstellingen van het gemeenschappelijke landbouwbeleid genoemd. Van consumentenzijde is er voortdurend op gewezen, dat het landbouwvraagstuk teveel vanuit de gezichtshoek van de producenten is benaderd, door de nadruk die op markt- en prijsbeleid is gelegd. Het Plan-Mansholt dat een verschuiving in de richting van een structuurpolitiek inhoudt, komt meer tegemoet aan andere landbouwbelangen.

Het mededingingsbeleid van de Europese Commissie is o.a. gericht op het bevorderen van een zodanige mededinging dat de voordelen van de Gemeenschappelijke Markt de consument toevallen. In artikel 85, lid 3, wordt in dit verband het woord „gebruikers” gebezigd⁸. Als een vorm van misbruik van een overheersende machtspositie op de Gemeenschappelijke Markt — volgens het verdrag verboden — wordt aangemerkt „het

beperken van de produktie, de afzet en de technische ontwikkeling ten nadele van de verbruiker” (art. 86, sub b).

De harmonisatie van de wetgeving heeft o.m. betrekking op bevordering van de eerlijkheid in de handel, op voorkoming van misleiding van het publiek, op marktdoorzichtigheid en op bescherming van de volksgezondheid. De consumentenvoorlichting richt zich op informatieve etikettering en warenonderzoek. Sinds 1969 wordt een kwartaalblad, *De Europese Consument*, uitgegeven, dat eveneens voorlichtend van aard is.

Milieuhygiëne

Een ander consumentenprobleem vormt de bescherming van het leefmilieu tegen „externe effecten” van de voortbrenging. Nog pas kort geleden publiceerde de Europese Commissie een rapport over de milieuhygiëne met de bedoeling een discussie

³ *Europees Parlement, Zittingsdocumenten 1968-1969, Document 189, 20 januari 1969, blz. 6.*

⁴ *Het betrof: de Europese Gemeenschap van Verbruikersorganisaties, het Europees Secretariaat van het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen, het Europees Secretariaat van het (Christelijke) Wereldverbond van de Arbeid, het Europees Secretariaat van de Internationale Vereniging van de Gezinsbeweging en het Europees Bureau van Consumentenorganisaties.*

⁵ *Gepubliceerd in „Publikatieblad 1969 C/17”, 12 februari 1969.*

⁶ *In antwoord op schriftelijke vragen van het kamerlid Nypels van 4 februari 1971 deelde minister Roolvink mee dat de aanwezigheid van 15 Kroonleden in de SER een voldoende waarborg ervoor vormt, dat de raad bij zijn advisering ook rekening houdt met de van belang zijnde consumentengezichtsposities. (Aanhangsel Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1970-1971, blz. 2131).*

⁷ *Vgl. de schriftelijke vragen van het Tweede-Kamerlid Portheine van 23 december 1970 en 9 februari 1971 (Aanhangsel Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1970-1971, blz. 1149 en 1627).*

⁸ *Onder „gebruikers” in art. 85, lid 3, kunnen zowel ondernemers-afnemers als de consument worden begrepen. Vgl. M. R. Mok: The cartel policy of the EEC Commission 1962-1967”, in „Common Market Law Review”, vol. 6, 1968, blz. 96-99.*

sie erover op gang te brengen⁹.

De Commissie stelt in haar rapport dat een goede milieubescherming maatregelen op internationaal niveau vereist, in de eerste plaats op communautair niveau. Zuiver nationale maatregelen houden het gevaar in dat sommige economische en industriële sectoren van een land in een nadelige positie komen te verkeren tegenover concurrenten elders die minder aandacht schenken aan de kwalijke gevolgen van verontreiniging of een andere opvatting hebben over de financiering van bestrijdingsmaatregelen.

In de Europese Gemeenschap zijn tot nog toe reeds enkele beschermende maatregelen genomen. In het kader van het EGKS-verdrag zijn o.a. onderzoekwerkzaamheden verricht over aard en omvang van de luchtverontreiniging in en buiten fabrieken. In het Euratom-verdrag is een geheel hoofdstuk gewijd aan de bescherming van de gezondheid van de bevolking en de werknemers tegen de aan ioniserende straling verbonden gevaren. Per 1 juni 1970 waren aan de Commissie in totaal 67 plannen voorgelegd voor de lozing van radioactieve afvalstoffen.

De werkzaamheden van de EEG hebben enkele richtlijnen opgeleverd, namelijk over het toegestane geluidsniveau en de uitlaatinrichting van motorvoertuigen en over luchtverontreiniging veroorzaakt door benzine-motoren van voertuigen. Er is ook een richtlijn uitgevaardigd over de indeling, de verpakking en het kenmerken van gevaarlijke stoffen. Verschillende ontwerp-richtlijnen betreffende giftige of verontreinigende produkten zijn bij de Raad in behandeling of in een vergevorderd stadium van voorbereiding. Deze hebben o.a. betrekking op gevaarlijke preparaten (oplosmiddelen, pesticiden e.d.), huishoudelijke artikelen, gaspijpleidingen, oliepijpleidingen, dieselmotoren van voertuigen, kunstmeststoffen en benzine voor motorvoertuigen (loodgehalte).

Bovendien werd in het kader van het gemeenschappelijke landbouwbeleid aandacht besteed aan de kwaliteit van de voeding en het milieuberf dat wordt veroorzaakt door de agrarische activiteit. Sinds 1963 heeft de Raad richtlijnen goedgekeurd over kleurstoffen, conserveringsmiddelen en anti-oxydantia in voedingsmiddelen. Ook bij het regionale beleid wordt de kwaliteit van het leefmilieu niet uit het oog verloren. In haar rapport somt de Commissie een groot

aantal getroffen maatregelen op, waarvan sommige nauwelijks tot de milieubescherming gerekend kunnen worden, zoals uit de gegeven voorbeelden blijkt.

In het rapport van de Commissie wordt verder een concreet program van actie geschetst. Enkele punten hieruit:

- uitvaardiging van communautaire voorschriften op het gebied van milieubescherming;
- instelling van een waarnemingsnet voor water-, lucht- en bodemvervuiling;
- oprichting van een gemeenschappelijk centrum voor analyse van deze waarnemingen;
- beveiliging en ordening van ruimten, hulpbronnen en het natuurlijke milieu van de Europese Gemeenschap, met name in het kader van het landbouw- en regionale beleid.

De Commissie vermeldt ook vijf prioriteiten. Voorop staat vermindering van de concentratie van de gevaarlijkste stoffen in de lucht en in het water en vermindering van de verontreiniging, die wordt veroorzaakt door bepaalde handelsprodukten en door afvalstoffen van het industriële productieproces. Vervolgens staat de uitvoering van een gecoördineerd onderzoek met het oog op de vaststelling van criteria, aanwijzingen en normen op het program, alsmede ruimtelijke ordening en ordening van het natuurlijke milieu (Rijn, Middellandse Zee, Noordzee). Tenslotte wil de Commissie basisstudies uitvoeren om een beter inzicht te krijgen in de omschrijving en oplossing van de milieuvraagstukken.

In het program wordt de oprichting van een Europees instituut voor milieubeheer bepleit. Zo'n instituut is broodnodig, wil men tot een samenwerking van de lidstaten komen om controle op de naleving van de voorschriften tegen vervuiling en sancties op overtreding te harmoniseren en uit te breiden. Verder zal het de roemruchte „Club van Rome” goed doen te lezen, dat deelneming van de Gemeenschap aan de werkzaamheden van internationale organisaties ter bescherming van de natuurlijke rijkdommen in de wereld wordt voorgesteld. Samenwerking vindt trouwens reeds plaats met een subgroep van economische deskundigen van de OESO. Deze subgroep houdt zich bezig met raming en toerekening van de kosten van bestrijding der vervuiling¹⁰.

De samenwerking van de Europese

Gemeenschap met internationale organisaties is prijzenswaardig, maar werpt voor de consument nu niet onmiddellijk resultaat af. Een slagvaardig beleid zal eerder gestalte krijgen, indien de instellingen van de Europese Gemeenschappen de bevoegdheden toepassen die hun in de verdragen zijn toegekend. De artikelen 100, 101 en 102 van het EEG-verdrag (harmonisatie van de wetgevingen) zijn evenwel niet toereikend voor een bevredigende aanpak van de problemen van milieubescherming. Het lijkt doelmatiger gebruik te maken van artikel 235. Dit artikel laat toe, dat indien een optreden van de Gemeenschap noodzakelijk blijkt om, *in het kader van de Gemeenschappelijke Markt, een der doelstellingen van de Gemeenschap te verwezenlijken* zonder dat het EEG-verdrag in de daartoe vereiste bevoegdheden voorziet, de Raad met eenparigheid van stemmen op voorstel van de Commissie na raadpleging van het Europese Parlement de passende maatregelen neemt. De vraag is nu maar of, aangezien in de artikelen 2 en 3 van het EEG-verdrag de consument en zijn belangen niet expliciet zijn genoemd, artikel 235 wel kan worden toegepast¹¹.

Europa Instituut Leiden

⁹ *Eerste Mededeling van de Europese Commissie betreffende het beleid op het gebied van het milieu nr. SEC (71) 2616 def. dd. 22 juli 1971.*

¹⁰ *Antwoord op schriftelijke vraag nr. 173/71 van de heer Oele (PB C 97/6 van 2 oktober 1971).*

¹¹ *De Europese Commissie merkt hierover in het rapport (blz. 13) op: „Daarom is de Commissie van mening dat, voor zover in de Verdragen niet in uitdrukkelijke bevoegdheden tot handelen in dit verband is voorzien, artikel 235 moet worden toegepast om voor de Gemeenschap een bevoegdheid tot directe reglementering op het gebied van het milieubeleid in te voeren en om het algemeen actieprogramma te verwezenlijken dat met uitzondering van een klein aantal punten niet kan worden uitgevoerd met de uitdrukkelijk in het Verdrag bepaalde handlingsbevoegdheden. Voor maatregelen die niet op artikel 235 kunnen worden gebaseerd zou de Commissie artikel 236 moeten toepassen”. Art. 236 behelst bepalingen tot herziening van het verdrag.*

HET NUT VAN DE KUNST

Als je tegen de grote mensen zegt: „Ik heb een prachtig huis gezien van roze baksteen, met geraniums voor de ramen en duiven op 't dak . . . .” dan kunnen ze zich dat huis niet voorstellen. Je moet zeggen: „Ik heb een huis van honderdvijftigduizend gulden gezien”. Dan roepen ze: „Wat mooi!”

Uit: *De kleine prins* van Antoine de Saint Exupéry.

In „Toets op taak” in *ESB* van 25 augustus 1971 inzake Kunstbedrijven wordt gevraagd naar alternatieve middelen om de doelstellingen van het kunstbeleid te bereiken. Het doel is tweevoudig: de ontvankelijkheid van de mensen voor cultuur te vergroten (culturele educatie) én de cultuur-emissie te vervolmaken (cultureel klimaat scheppen). Beide fronten verdienen gelijke aandacht. Verder moet onderscheid worden gemaakt tussen traditionele cultuur en avant-garde of experimenten.

In het artikel wordt alleen gesproken over subsidiëring als beleidsinstrument. De andere beleidsinstrumenten (advies, overleg, eigen projecten, structuur scheppen, morele steun) worden niet besproken.

Binnen het subsidiebeleid voor de kunstinstellingen geeft de schrijver (Drs. J. D. Hilferink) de voorkeur aan incidentele bijdragen boven dekking van het exploitatietekort. Dan immers dekt men alles wat het kunstbedrijf doet, ongeacht het maatschappelijke nut hiervan. De voorkeur voor incidentele subsidieverlening is echter moeilijk te verdedigen met het maatschappelijke nut als argument.

Als wij de vervulling van overheidstaken steeds koppelden aan incidentele activiteiten konden we de defensie, justitie en onderwijsbegroting bijv. drastisch beperken. De politie zou zich meer moeten richten op de publieke smaak en niet gesubsidieerde activiteiten kunnen financieren uit steekpenningen, zo zou men in deze trant redenerend kunnen opmerken.

De vraag naar het maatschappelijke nut van al onze legioenen ambtenaren, is net zo moeilijk als die naar het nut van de 800 in de complementaire arbeidsvoorziening opgenomen beeldende kunstenaars of van de ge-

subsidieerde beroepsmusici en beroepstonelisten.

Hoe meet men het maatschappelijke nut? Er is nog steeds geen culturele consumptiecoëfficiënt waarin men de waarde van een uitvoering of een oorspronkelijk kunstwerk kan uitdrukken. Het incidenteel subsidiesysteem maakt de overheid tot oordelaar van kunst. Thorbecke was daar tegen. Ik geloof dat aan een zekere beoordeling niet te ontkomen is, maar men zal daar steeds een basis van vertrouwen voor nodig hebben. Die basis is eerder te vinden in een gezelschap met daaraan verbonden artistieke en zakelijke leiding, dan in incidentele aanbiedingen met subsidieverzoeken.

Nog een argument contra incidentele subsidie is dat van de zekerheid van de kunstenaar: zeg continuïteit. Elk bedrijf heeft behoefte aan bestaansgarantie over langere termijn, dus ook een theaterbedrijf.

Het is misschien interessant te vernemen dat het subsidiënten-overleg inzake toneel pleit voor een van overheidswege gegarandeerd salaris ten behoeve van de toneelgezelschappen, terwijl de overige kosten van de voorstellingen uit eigen inkomsten en uit subsidies van provincie, gewest en gemeente moeten komen.

Ik til overigens niet zo zwaar aan de in het artikel van Drs. Hilferink genoemde bezwaren tegen subsidie op het exploitatietekort, namelijk dat men rendements- en efficiëncyprikkels mist. Mijn ervaring is, dat een goed kostenbesef ook zeer wel mogelijk is bij non-profit organisaties en dat men ook gemeenschapsgeld niet gauw over de balk smijt. Het gevaar zit mijns inziens meer in de te grote perfectie en zekerheid die men bij de overheid nastreeft.

Er zijn andere middelen dan de koorden van de beurs om te bereiken dat de kunstbedrijven zich inspannen ter bereiking van de in de aanvang genoemde beleidsdoelstellingen. Het beste middel is een betere democratie. Naarmate er een duidelijke koppeling ligt tussen beleidsvisies vanuit onze democratische instellingen en de werkzaamheden van de kunstbedrijven zal kunst en kunstbedrijf beter gaan functioneren.

Als men mij tegenwerpt dat er niets democratischer is dan de man die betaalt voor wat hij kiest, lijkt dat een knock-out, maar men vergeet dan dat onze democratie ertoe tendert ons betere ik aan het woord te laten,

niet het hebzuchtige, consumptieve ik dat „Noe es geen zorgen aan z'n kop wil hebben”. Ik ben bevreesd voor profijtbeginsel = marktmechanisme = georganiseerd egoïsme.

Overigens deel ik de mening van Drs. Hilferink inzake het belang van de moderne communicatietechniek. Om deze reden pleit ik allerwegen voor een half uur lokale TV per dag (met instuifmogelijkheid). Helaas denkt CRM daar nog niet aan. Maar dat zou een ideale combinatie van levende cultuur (die niet opgesloten mag blijven in de vaak gemaakte „kunstpaleizen” en anders dode (nl. inblikkende) communicatietechniek opleveren. Ook de kunstbedrijven en cultuurpaleizen zouden daar baat bij hebben.

Als wij werkelijk gaan praten over alternatieven in het cultuurbeleid hoort dit punt bovenaan de agenda.

Mr. A. F. M. Delemarre,
secretaris Culturele Raad
te Dordrecht

Naschrift

Mijnerzijds een kanttekening bij de kritische opmerkingen van de heer Delemarre over het verlenen van incidentele subsidies aan kunstinstellingen. Ik neem aan dat hij met incidentele subsidieverlening doelt op de overheidsfinanciering van afzonderlijke produkties van toneelgezelschappen, orkesten en andere kunstbedrijven, waarvoor ik heb gepleit in het door hem genoemde (maar nauwelijks geciteerde) artikel. Het is mij niet duidelijk hoe de heer Delemarre tot de uitspraak komt dat deze wijze van subsidiëren de overheid tot oordelaar van kunst maakt. De regering kan zich immers laten adviseren over de keuze van de produkties en de verdeling daarvan over de gezelschappen. (Ik ga overigens niet akkoord met de bewering dat de tot de culturele elite behorende deskundigen altijd meer bevoegd zijn dan regering en parlement om uit te maken welke activiteiten moeten worden bevorderd met het oog op de realisatie van overheidsdoelstellingen op het terrein van de kunst. Maar het is wel gebruikelijk dat de overheid geen oordeel uitsprekt).

Dat een bedrijf, ook een theaterbedrijf, behoefte heeft aan bestaanszekerheid over langere termijn, zoals de heer Delemarre stelt, kan ik me voorstellen. Het is echter de vraag of de overheid deze waarborg moet ver-

lenen voor elk van de tientallen instellingen die op dit gebied werkzaam zijn. De instandhouding daarvan is geen doel op zichzelf.

De suggestie om de uitgaven voor defensie, politie enz. drastisch te beperken door de vervulling van deze overheidstaken te koppelen aan incidentele activiteiten heb ik helaas niet kunnen bevatten. Zijn bewogen betoog over de relatie tussen democratie en de doelstellingen van het kunstbeleid en over „ons betere ik” vond ik evenmin glashelder. Deze zaken lijken trouwens niet zo relevant voor mijn artikel dat een veel beperkter strekking had.

J. D. Hilferink

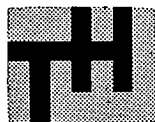
Louis Y. Pouliquen: Risk Analysis in Project Appraisal. World Bank Staff Occasional Papers Number Eleven, 79 blz., \$ 2,50.

De wijze waarop bij het beoordelen van projecten rekening dient te worden gehouden met risico en onzekerheid is binnen de toch al wat duistere theorie van projectevaluatie vanuit nationaal economisch standpunt één der meest onderontwikkelde

gebieden. Veelal beperkt men zich tot het invoeren van een hogere discontovoet bij projecten waar onzekerheid een grote rol speelt. Deze procedure is niet alleen primitief, zij is ook bepaald misleidend in die zin dat door het verhogen van de discontovoet impliciet gediscrimineerd wordt tegen projecten met een lange bouw- en/of een lange levensduur. Wil men dus op juiste (of liever gezegd, juistere) wijze rekening houden met de factoren risico en onzekerheid dan dient naar andere methoden te worden gezocht.

Het hier te bespreken boekje behandelt de benaderingswijze van de Wereldbank in een aantal recente gevallen, welke in principe neerkomt op de Monte Carlo-simulatietechniek. In haar meest simpele vorm zou deze methode een groot aantal identieke projecten vereisen om te bepalen wat de waarschijnlijkheid van bepaalde uitkomsten is. In de praktijk betekent het dat een groot aantal willekeurige waarden gekozen worden voor variabelen waarvan de waarde onzeker is. In de door de Wereldbank gevolgde procedure wordt als eerste stap door middel van *sensitivity analysis* bepaald welke variabelen kritisch zijn voor de beoordeling van het project. Daarna wordt, ten dele op basis van feitelijke informatie en ten dele op basis van onafhankelijke schattingen, de waarschijnlijkheid van bepaalde uitkomsten voor individuele variabelen bepaald. Als laatste stap wordt dan door middel van simulatie de meest waarschijnlijke uitkomst van het project als geheel bepaald, evenals de minimale en de maximale uitkomst.

De methode wordt uitgebreid toegelicht aan de hand van enige projecten waarbij risico en onzekerheid een grote rol speelden. Daarbij wordt tevens ingegaan op de wenselijkheid van disaggregatie van projectgegevens en op problemen veroorzaakt door correlatie tussen variabelen. Het werkje wordt afgesloten met een be-

Technische Hogeschool Delft

Bij de Hoofdsectie Industriële Vormgeving in de Afdeling der Bouwkunde kan worden geplaatst een

JONGE ECONOOM OF SOCIOLOOG

die in een team met docent en assistenten voor psychologisch markt- en produktie-onderzoek een bijdrage kan leveren in de ontwikkeling van het onderwijs op het gebied van mens-produkt-relaties. De gedachten gaan uit naar iemand met belangstelling en kennis betreffende marketing van in massa vervaardigde duurzame consumptiegoederen, met enige ervaring in marktonderzoek en kennis van daaraan verbonden documentatie. Een deel van zijn taak zal bestaan uit het bemiddelen bij praktijkstages en het zelfstandig of in samenwerkingsverband verrichten van onderzoek.

De Hoofdsectie Industriële Vormgeving is een nog jonge studierichting met een geheel eigen studieprogramma en een eigen ingenieurs-diploma.

In dit studieprogramma neemt de kritische analyse van de behoeften aan duurzame massa-artikelen een belangrijke plaats in, evenals het onderzoek van de dagelijkse omgang met en de functie van dat massa-produkt.

Aanstelling zal geschieden in het wetenschappelijk rangenstelsel.

Salariëring volgens Rijksregeling.

A.O.W.-premie komt voor rekening van de Technische Hogeschool.

Directe opnemings in welvaartsvast pensioenfonds.

Nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij de voorzitter van de Hoofdsectie, prof. ir. B. B. Schierbeek, tel. (01730) 2 58 70, toestel 34.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsdienst, Julianalaan 134, Delft, onder vermelding van nr. C7122/0936 in de rechterbovenhoek van de brief.

spreking van een aantal statistische en technische problemen.

Het boekje is een nuttige bijdrage tot de techniek van projectbeoordeling. Een nadeel is dat de auteur vaak wat al te beknopt is, hetgeen de duidelijkheid bepaald niet ten goede komt.

Drs. M. Sanders

Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid: Bouwobject en pendel 1970. Publikatie no. 24 in de serie „De bouwproductie”.

Dit rapport heeft ten doel informatie te verschaffen omtrent de verdeling over de onderscheiden objectcategorieën, de pendel en de geografische

mobilititeit van de werkenden in de bouwnijverheid. Bovendien bevat het de resultaten van enkele pogingen om in de beschikbare informatie over vijf achtereenvolgende jaren enige aanwijzingen te vinden over mogelijke structurele veranderingen.

Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid: Toetredingen niet-fabriekmatig bouwbedrijf 1969/1970. Publikatie no. 25 in de serie „De bouwproductie”, Amsterdam 1970.

Deze uitgave is het verslag van het onderzoek naar de nieuwe toetredingen tot het niet-fabriekmatig-bouwbedrijf, hetgeen deel uitmaakt van het totale onderzoek naar de arbeidsvoorziening en de werkgelegenheid in de bouw-

nijverheid. Behandeld worden de regionale herkomst van de toegetreden werknemers; de verdeling naar geboortejaarklasse, naar beroepen, over de objectcategorieën, naar herkomst en naar opleiding; de geografische mobiliteit en de nieuwe toetredingen.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Rijwielnijverheid 1969, fabrieken van rijwielonderdelen en -toebehoren 1969. Produktiestatistiek. Staatsuitgeverij, Den Haag 1971, 28 blz., f. 4,50.

Deze produktiestatistiek bevat bedrijfsresultaten van de rijwielnijverheid en de fabrieken van rijwielonderdelen en -toebehoren voor het jaar 1969.

PPD zuid-holland

Bij de Provinciale Planologische Dienst Zuid-Holland is op de afdeling onderzoek plaats voor een

Econoom

Van hem wordt verwacht dat hij, in samenwerking met anderen, de voor het ruimtelijke beleid van betekenis zijnde economische factoren weet zichtbaar te maken en te evalueren. Hij zal in hoofdzaak worden geconfronteerd met vraagstukken die betrekking hebben op de stedelijke groei, de haven- en vervoereconomie, de werkgelegenheid en de arbeidsmarkt. Gegadigden dienen daarom belangstelling te hebben voor problemen aangaande de regionale ontwikkeling en bekend te zijn met moderne onderzoek-technieken op dit terrein.

Ervaring met, dan wel kennis van kosten-baten analyses op het terrein van de ruimtelijke planning strekt tot aanbeveling.

De werkzaamheden worden verricht in nauwe samenwerking met andere afdelingen binnen de dienst. Zij bieden tevens goede mogelijkheden tot het opbouwen van veelzijdige externe contacten.

Een psychologisch onderzoek kan tot de selectieprocedure behoren.

Afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring zal aanstelling geschieden in één van de planologenranggen.

Zij die binnenkort afstuderen, kunnen eveneens solliciteren.

Nadere inlichtingen kunnen desgewenst worden ingewonnen bij drs. H. J. van der Maas, telefoon (070) 26 41 11, toestel 553/552.

Sollicitaties kunnen worden gericht aan het hoofd van het bureau Personeelszaken van de Provinciale Planologische Dienst, Koningskade 2 te 's-Gravenhage.

Panta Rei

Panta Rei, de kring van afgestudeerden der NEH, organiseert op donderdagavond 11 november a.s., 19.30 uur, een bijeenkomst over de internationale monetaire crisis.

Er zal een inleiding worden gehouden door Dr. R. L. Haan, medewerker aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en tot voor kort hoofd van de afdeling internationale monetaire zaken van het ministerie van Financiën.

Deze bijeenkomst, die ook voor

niet-leden toegankelijk is wordt gehouden in zaal A2 van de Nederlandse Economische Hogeschool, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam.

NIVE

Najaars-efficiëncydagen 1971

Op woensdag 24 en donderdag 25 november a.s. organiseert het Nederlands Instituut voor Efficiency in het Nederlands Congresgebouw te Den Haag, de najaars-efficiëncydagen 1971.

Het thema van dit congres is: doeltreffend besturen in een veranderende samenleving. Inleidingen zullen worden gehouden door: Prof. Drs. H. W. Lambers (hoogleraar NEH te

Rotterdam), Ir. P. H. Bosboom (hoofddirecteur NV Nederlandse Spoorwegen), Prof. Dr. J. C. M. Hattinga Verschure (hoogleraar RU te Utrecht), Ir. J. M. Koopman (directeur Cultuurtechnische Dienst te Utrecht), C. W. van de Griendt (president-directeur R. S. Stokvis en Zn), Ir. W. Hendriks (adj. directeur Centraal Adviesbureau voor Organisatie, Documentatie, Registratuur en Personeelbeheer van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten), Dr. R. van Maanen (algemeen voorzitter NIVE) en Ir. J. Smit (organisatie-adviseur).

Inlichtingen en aanvragen van toegangskarten bij het Nederlands Instituut voor Efficiency, Parkstraat 18, Den Haag, tel.: (070) 61 49 91, tst.: 45 of 69.

PPD zuid-holland

Binnen de afdeling onderzoek worden in teamverband door medewerkers van verschillende disciplines rapporten samengesteld over sociale en economische facetten van de ruimtelijke ordening in Zuid-Holland.

Door de dynamische ontwikkeling in deze provincie biedt deze functie een veelheid van interessante vraagstukken voor een

Assistent - onderzoeker

Voor een goede vervulling van deze functie worden de volgende eisen gesteld :

- een middelbare opleiding en het bezit van het diploma (middelbaar) planologisch onderzoeker, M.O. economie of een vergelijkbaar diploma, dan wel vergevorderde studie in een der genoemde richtingen;
- goede stilistische kwaliteiten;
- positieve belangstelling voor sociaal-economisch-planologisch onderzoek;
- bij voorkeur enige praktijkervaring.

Afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring kan inpassing in een der middelbare administratieve rangen plaatsvinden.

Gegadigden kunnen hun sollicitatie binnen 10 dagen na verschijning van dit blad richten tot het hoofd van het bureau Personeelszaken van de Provinciale Planologische Dienst, Koningskade 2 te 's-Gravenhage.

Een op solide en internationale basis gevestigde onderneming, met doelstellingen op de terreinen van **FINANCIERING** en **DISTRIBUTIE**, zoekt wegens sterke groei en voorgenomen verdere differentiëring van het bedrijfsgebeuren contact met gegadigden voor de functie van

CONTROLLER

Deze topfunctionaris zal de Directie binnen het vlak van de totale bedrijfs-economische problematiek, welke een rijke geschakeerdheid vertoont, in een analyserende, adviserende en stimulerende rol ter zijde moeten staan.

Met name zal hij voor wat betreft de financierings-, liquiditeits- en rentabiliteitsvraagstukken een belangrijke stem hebben bij het opzetten en begeleiden van langere-termijnprojecten.

Behalve het budget, ressorteert ook de afdeling prognose en statistiek, welke een steeds sterker accent zal krijgen, rechtstreeks onder de controller, tot wiens taken mede de verdere uitbouw van het management-informatiesysteem zal behoren.

Een academisch gevormd bedrijfseconoom, in de leeftijd van ca. 35-45 jaar, die over grondige en vergelijkbare ervaring, bij voorkeur van een internationaal karakter beschikt, kan uit hoofde van honorering en verdere perspectieven rekenen op een levenspositie.

Eigenhandig geschreven brieven, met volledig curriculum vitae en gaarne onder toevoeging van een pasfoto, welke uiteraard zal worden geretourneerd, s.v.p. te richten onder no. ESB 44-1, Postbus 42, Schiedam.

de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne

t.b.v. de afdeling Financiering van de Hoofdafdeling Inrichtingswezen van het Directoraat-Generaal voor de Volksgezondheid

econoom (bedrijfseconomische studierichting)

Taak: behandelen van aanvragen tot het garanderen van leningen t.b.v. bouwprojecten in de sector gezondheidszorg; behandelen van bedrijfseconomische en financieel-technische vraagstukken inzake het inrichtingswezen. In deze functie is een veelvuldig contact met vertegenwoordigers van ziekenhuizen, verpleegtehuizen e.d. nodig.

Standplaats: Leidschendam.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 2720,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 1-2319/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6½% vakantiewetuitkering

Voor elk bedrijf biedt Philips 'TL' de juiste lichtkleur voor uw verlichting.

In elk bedrijf moet de lichtkleur van de verlichting zijn afgestemd op de functie.

In een drukkerij moet het licht een juiste beoordeling van kleuren mogelijk maken.

Een grote bedrijfshal stelt weer andere eisen dan een etalage of magazijn.

Bij uw „TL”-verlichting is daarom voor elke toepassing de lichtkleur van doorslaggevend belang.

Met Philips bent u altijd zeker van precies de juiste lichtkleur.

Het Philips programma voor bedrijfsverlichting omvat bijvoorbeeld niet minder dan zes wit-kleuren.

Precisie in fabricage en controle garandeert daarbij een goede en juiste lichtkleur voor elke „TL”-lamp.

U moet dit teken van zeven zekerheden kunnen zetten: V7

1. juiste lichtkleur, 2. hoog rendement,
3. blijvend goede lichtopbrengst, 4. grote bedrijfszekerheid,
5. minimale watt-verliezen, 6. volkomen aanpassing aan het bedrijf, 7. laag elektriciteitsverbruik.

Gratis: „Praktische wenken voor bedrijfsverlichting”

Ook voor úw bedrijf gemaakt!

Vraag dit verhelderende boekje aan bij: Philips Nederland n.v., afdeling Bedrijfsverlichting 1, Eindhoven.

PHILIPS

V.N.U.

**Verenigde Nederlandse
Uitgeversbedrijven N.V.**

is een concern dat als hoofd-activiteiten heeft het uitgeven en drukken van tijdschriften, boeken en dagbladen en dat zich voorts beweegt op nieuwe terreinen van de communicatie- en informatie-industrie. Het totale personeelsbestand bedraagt ca. 7000 personen. De activiteiten zijn onlangs gehergroepeerd in een zestal divisies. En deze organisatievernieuwing heeft tevens geleid tot het creëren van een drietal vacatures voor een

bedrijfseconoom controller

Voor de concernstafafdeling **Planning en Control** zoeken wij een bedrijfseconoom, die zich voor de sectoren dagbladen en technische bedrijven zal belasten met:

- de ontwikkeling van planning-, control- en bestuurlijke informatiesystemen (voorzover het om computertoepassingen gaat is gespecialiseerde deskundigheid aanwezig),
- de analyse, beoordeling en rapportering met betrekking tot de beleids- en operationele plannen en de resultaten,
- bedrijfseconomische onderzoeken en evaluatie van investeringsvoorstellen.

Voor twee van onze divisies zoeken wij bedrijfs-economen, die als hoofd van de afdeling **Planning en Control** ten behoeven van de divisieleiding en het management in de divisie de volgende taken vervullen:

- de optimalisering van het bestuurlijke informatie-systeem in de divisie,
- de vaststelling van de procedures voor de totstand-koming van beleids- en operationele plannen; de coördinatie der planwerkzaamheden en de samen-stelling van de planrapporten,
- de analyse en de beoordeling van de resultaten,
- bedrijfsonderzoek.

Academisch gevormde bedrijfseconomen en N.I.v.R.A.-accountants, liefst met ervaring op de aangegeven gebieden, nodigen wij uit zich voor nadere informatie respect. sollicitatie te richten tot Drs. A.M. Schoof, Directeur Financiële Zaken van de Verenigde Nederlandse Uitgeversbedrijven N.V. Koeduinweg 2, Aerdenhout.

De selectie geschiedt in samenwerking met Drs. R.R.M. Lyppens van het G.I.T.P. te Tilburg.

DR. SLOOFF'S

Wegwijzer voor de Belegger

f 8,50

Een prettig leesbaar boekje voor hen, die gaarne wegwijs worden op het punt van beleggen; een ideaal naslag-werkje voor hen, die dit reeds zijn. Verkrijgbaar bij uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de uitgever:

H. A. M. ROELANTS TE SCHIEDAM.